

ΕΠΙΣΤΗΜΗ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΙΑ*

ΥΠΟ
ΜΕΓΑ Λ. ΦΑΡΑΝΤΟΥ

5. Οί «αίρετικοί» φιλόσοφοι τής Δύσεως

Όπως ήδη ἐλέχθη, τὸ πνεῦμα τῶν Νέων χρόνων ἐκφράζεται ὡς ὑπεροψία καὶ αἰσιοδοξία: Οἱ Ἄνθρωποι ἀπορρίπτουν τὸ Ἐπέκεινα, ὡς μὴ-πραγματικόν, καὶ στρέφονται πρὸς τὸν Κόσμον, ὡς τὴν μόνην πραγματικότητα, ἀποκοῦν δὲ ἀπόλυτον πεποίθησιν εἰς τὰς δυνάμεις, καὶ ἰδίως εἰς τὴν Λογικὴν τῶν, καὶ πιστεύουν ὅτι, διὰ συνεχοῦς προόδου, θὰ διαμορφώσουν τὸν Κόσμον κατὰ βούλησιν καὶ θὰ καταλήξουν εἰς τὴν ποθουμένην ἀπόλαυσιν τῶν Ἄγαθῶν του καὶ εἰς τὴν Εὐδαιμονίαν. Εἰς τὸ ἐνιαίον πῶς, αἰσιόδοξον, τοῦτο ρεῦμα τῶν ἐποχῶν ἐκείνων ὑπῆρξαν μεμονωμένοι τινὲς προσωπικότητες, αἱ ὁποῖαι ἐκινήθησαν διαφόρως ἢ ἀντιθέτως, ἐξ ἐπόψεως ἰδεῶν, καὶ αἵτινες ἀπετέλεσαν τὸν προπομπὸν καὶ τὰς, τρόπον τινά, προσεισμικὰς δονήσεις συγκλονιστικῶν γεγονότων καὶ πνευματικῶν ἀνακατατάξεων, πὸν ἐπηκολούθησαν κατὰ τοὺς μετέπειτα αἰῶνας. Διότι δὲ οἱ Φιλόσοφοι οὗτοι φωτίζουν καὶ ἐκφράζουν, διὰ τοῦ στοχασμοῦ τῶν, θεμελιώδεις πτυχὰς τοῦ Ἄνθρωπίνου καὶ τῆς περὶ αὐτὸ φυσικο-κοινωνικῆς πραγματικότητος, καὶ παραμένουν ἐλευθέροι Ὀμαδικῶν προσαρμογῶν καὶ Ἰδεολογικῶν ἐντάξεων, διὰ τὴν ἰδιομορφίαν καὶ τὴν πρωτοτυπίαν τῆς σκέψεώς τῶν, παρουσιάζουν, καὶ διὰ τὴν παροῦσαν ἐργασίαν, ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον.

α) *Michel de Montaigne*

Μίαν μοναδικὴν «παραφωνίαν» εἰς τὴν ἀνερχομένην, Αἰσιόδοξον, Κοσμο-Βιο-Θεωρίαν, ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ 16ου αἰῶνος καὶ ἀκολούθως, ἀποτελεῖ ὁ Michel de Montaigne (1533-1592), Γάλλος φιλόσοφος, ὅστις, μετὰ μακρὰν τινα περίοδον δράσεως εἰς δημόσια ἀξιώματα τῆς ἰδιαίτερας πατρίδος του ἐν Bordeaux κατὰ τὴν νεανικὴν του ἡλικίαν, ἀπεσύρθη ἐκ τῆς δημοσιότητος, διὰ νὰ ἰδιωτεύσει, ἀναλώσας τὸν βίον του εἰς ταξίδια καὶ εἰς τὴν συγγραφὴν Φιλοσοφικῶν ἔργων, τὸ πνεῦμα

---

* Συνέχεια ἐκ: *Θεολογία* (Δ' 1995), 645.

τῶν ὁποίων προσδιώρισε ὁ πρόωρος θάνατος πέντε ἐκ τῶν τέκνων του καὶ μία μακρὰ ἀσθενεῖά του, ἥτις ἔφερρεν αὐτὸν ἀντιμέτωπον μὲ τὸν *Θάνατον*, τὸν ὁποῖον προσεπάθησε νὰ ἴδει καὶ νὰ ἐρμηνεύσει «ὕπαρξιακῶς»: οὐχὶ ὡς μελλοντικόν τι γεγονός, ἀλλ' ὡς μίαν διαρκῆ παρουσίαν εἰς τὴν ζωὴν καὶ ἀπειλὴν αὐτῆς, ἀναζητήσας τὸ βαθύτερον νόημα τοῦ Θανάτου διὰ τὴν Ζωὴν καὶ καταλήξας εἰς τὸ Σωκρατικόν: Ἄληθῶς ζεῖ ἐκεῖνος, ὅστις ἐξοικειοῦται καὶ συμφιλοῦται μὲ τὸν Θάνατον, ἥτοι ἐκεῖνος, ὅστις μανθάνει νὰ ἀποθνήσκει. Ὁ ἔχων βαθεῖαν συνείδησιν τοῦ θανάτου στοχάζεται βαθύτερον καὶ ἄγεται εἰς κατάληψιν πλέον λεπτῶν καὶ οὐσιωδῶν πτυχῶν τῆς ζωῆς, καθὼς καὶ εἰς ἀνάλογον στάσιν καὶ τρόπον ζωῆς, οὐχὶ ὑψηλο-φρονῶν, ἀλλὰ ταπεινῶς-φρονῶν, ἔχων σέβας πρὸς τὸ μυστήριον, ποῦ περιβάλλει τὸν Κόσμον καὶ τὴν Ζωὴν, καὶ ἀναζητῶν τὰς ἐν τῇ φύσει *ἐγκειμένους* δυνάμεις, οὐχὶ πρὸς ἀλλοίωσιν καὶ διαστροφήν αὐτῶν, συμφώνως πρὸς τὴν δικήν του βούλησιν καὶ λογικὴν, ἀλλὰ διὰ νὰ ζεῖ *συμφώνως* πρὸς αὐτάς, —κατ' ἀντιστοιχίαν καὶ πρὸς τὸ Στωϊκὸν ἰδεώδες. Ἡ Φιλοσοφικὴ σκέψις τοῦ Μ. διαποτίζεται ὑπὸ προσωπικῶν, ὑπαρξιακῶν, δονήσεων, αἰτίνας ἀπηχοῦν οὐσιώδη, Φιλοσοφικά, στοιχεῖα τοῦ παρελθόντος: ἐκ τῆς Φιλοσοφίας τοῦ Σωκράτους, τῆς Στοᾶς κ.λπ., ἀντιστρατεύονται κυριαρχοῦσας ιδέας τῆς ἐποχῆς του, κυρίως δὲ τὴν ὑπεροψίαν περὶ Ἀνθρωπίνης παντοδυναμίας καὶ παγγνωσίας, καὶ ἀποτελοῦν προάγγελον τῆς μεταγενεστέρως Φιλοσοφίας τῆς Ζωῆς, τοῦ Ὑπαρξισμοῦ κ.λπ., ἥτις ἀναζητεῖ τὸ «ἴδιον» τῆς Ζωῆς οὐχὶ τόσον εἰς τὴν Λογικὴν καὶ τὴν γνῶσιν, ὅσον εἰς «ὕπαρξιακὰς» εἴζας καὶ βιώματα, ἐν συναφεΐᾳ καὶ πρὸς τὰς Ἀρνητικὰς ἐμπειρίας ἀπουσίας Νοήματος, παρουσίας τοῦ Μηδενὸς καὶ τοῦ Θανάτου κ.λπ.

Ρέπων πρὸς τὸν Ἰδιωτισμὸν, ἐξυμνεῖ τὸ ἀγαθὸν τῆς *Φιλίας* ὑπὲρ πᾶσαν ἄλλην σχέσιν: «Φαίνεται, ὅτι ἡ Φύσις εἰς οὐδὲν οἰκειότερον καὶ ἐγγύτερον μᾶς ἔχει πλάσσει ἢ εἰς τὴν συμβίωσιν»¹. Αἱ *Φυσικαὶ*

1. M. de Montaigne, *Essais* I, 27 (ἐκδ. ὑπὸ O. Flake κ. W. Weigand, II (1908), ἐν: K. Vorländer, *Philosophie der Renaissance* (1965), 226 ἐξ. *Essais* II, 12 (III (1910), 233 ἐξ. Αἱ περαιτέρω παραπομπαὶ τίθενται ἐντὸς τοῦ κειμένου. Ἐδῶ σ. 226. Ὁ Montaigne «ἀποδεικνύεται ὡς τυπικὸν τέκνον τῆς ἐποχῆς του: ἐν, κατ' ἐξοχήν, κοσμικὸν πνεῦμα, μὲ κριτικὴν, σκεπτικισμὸν καὶ ἐλευθερίαν ἐκ τῶν προκαταλήψεων, — ἐστὶ δὲ ἐκφράζεται, μὲ κυριαρχικὴν ἀπέχθειαν, καὶ κατὰ τῆς πίστεως εἰς Μαγίσσας (Hexenglaube). Εἰς τὸ κέντρον τῆς σκέψεώς του ἴσταται ὁ Ἄνθρωπος. Ὁ Ἄνθρωπος τῆς Ἀναγεννήσεως, ἀπηλλαγμένος ἐκ τῶν πολλῶν δεσμεύσεων,... Ὁ Θάνατος ἐκλαμβάνεται ὑπ' αὐτοῦ ὡς ὄρος καὶ μέρος τῆς Οὐσίας μας, ἡ ὑπαρξίς μας ὡς κοινὸν κτῆμα τοῦ θανάτου καὶ τῆς ζωῆς, ἔργον τῆς Ζωῆς μας εἶναι νὰ προετοιμάσομεν τὸν Θάνατον, —ιδεῖα, αἰτίνας προσεγγίζουν τὴν παρούσαν φιλοσοφίαν, ἥτις θεωρεῖ τὴν Ὑπαρξίν ὡς

συγγένειαι εἶναι «φιλίας, ποῦ μᾶς συνδέουν οἱ νόμοι καὶ τὸ χρέος τῆς Φύσεως, ἔνθα δὲν ὑφίσταται ἐπιλογή καὶ δὲν συνεργεῖ ἡ ἐλευθέρα βούλησις, ὅπως συμβαίνει μὲ τὴν ἐγκαρδίαν φιλίαν» (227). Οἱ πραγματικοὶ Φίλοι εἶναι «περισσότερον Φίλοι ἢ συμπολίται ἢ συμπατριῶται ἢ ἀντάρται ἢ φιλόδοξοι στασιασταί» (229). «Ἡ τελεία Φιλία εἶναι ἀμέριστος. Ὁ Φίλος παραδίδεται εἰς τὸν Φίλον του τελείως, ὥστε οὐδὲν ἀπομένει εἰς αὐτὸν νὰ δώσει καὶ εἰς ἄλλον τινὰ» (231).

Ἐναντι τῆς γενικῆς πεποιθήσεως τῆς ἐποχῆς του εἰς τὰς δυνατότητας τῆς Λογικῆς πρὸς ἀνεύρεσιν τῆς ἀληθείας, κυριαρχεῖται οὗτος ὑπὸ τῆς Ἀμφιβολίας, γενόμενος, οὕτω, πρὸδρομος τοῦ συμπατριώτου του R. Descartes, καὶ ἀμφισβητεῖ τὴν ἰκανότητα τοῦ Ἀνθρωπίνου πνεύματος καὶ τῆς Ἐπιστήμης νὰ γνωρίσει, ὄντως, τὴν Φυσικὴν πραγματικότητα καὶ τὰ βάθη τῆς Ἀνθρωπίνης Ψυχῆς. Ἀναφέρει δέ, χαρακτηριστικῶς, τὸν λόγον τοῦ Dante: «Ἀγαπῶ οὐχὶ ὀλιγώτερον τὴν Ἀμφιβολίαν ἢ τὴν Γνώσιν» (233). «Αἰ γνῶμαι τῶν Ἀνθρώπων ἀκολουθοῦν, μὲ πιστότητα, τὰς ἰδέας καὶ τὰς ῥήσεις τῶν Ἀρχαίων, ὡς νὰ ἐπρόκειτο περὶ θρησκείας, — ἔτσι δὲ γεμίζει ὁ κόσμος μὲ φλυαρίαν καὶ ψεῦδη. Ἡ Ἀμφιβολία ἔχει τὴν αἰτίαν της εἰς τὸν λόγον ὅτι, ἐπὶ κοινῶς ἀποδεκτῶν ἐννοιῶν, οὐδέποτε γίνεται ἔρευνα πρὸς ἀναζήτησιν λαθῶν... “Θεὸς” τῆς Σχολαστικῆς φιλοσοφίας εἶναι ὁ Ἀριστοτέλης... Ἡ διδασκαλία του ἰσχύει δι’ ἡμᾶς, ὡς εἶς καταδυναστευτικὸς νόμος... Πρὸς αὐτὴν διαλέγεται τις, οὐχὶ διὰ νὰ τὴν θέσει ὑπὸ Ἀμφιβολίαν, ἀλλ’, ἀπλῶς, διὰ νὰ ὑπερασπίσει τὸν Πρωταίτιον τῆς Σχολαστικῆς φιλοσοφίας κατὰ πάσης ξένης μομφῆς κατ’ αὐτοῦ» (235).

Τέλος καταδικάζει τὴν διαφαινομένην εἰς τὴν ἐποχὴν του ἐξωστρέφειαν καὶ ἀγωνιώδη μέριμναν διὰ τὴν ζωὴν τῶν Ἀνθρώπων, ἐκδηλουμένην ὡς αὐτοπροβολὴν καὶ δρᾶσιν, μὲ μάταια ἔργα καὶ κενὰ λόγια, καὶ ἔχουσιν ὡς συνέπειαν τὴν ἀπώλειαν τῆς ἐσωτερικῆς ἡρεμίας καὶ γαλήνης των. «Σπανίως παρατηρήθη τὸ φαινόμενον, ποῦ ἀπαντᾶται εἰς τὴν ἐποχὴν μας. Ἀκόμη καὶ εἰς τοὺς Λογικοὺς ἐβυθίσθη ἡ Φιλοσοφία εἰς κενὰς νοήματος λέξεις, ἄνευ ὀφέλους καὶ ἀξίας διὰ τὴν γνώμην καὶ διὰ τὴν δρᾶσιν... Μία Ψυχὴ, ἐμφορομένη ὑπὸ

Ἐναντι τῆς γενικῆς πεποιθήσεως τῆς ἐποχῆς του εἰς τὰς δυνατότητας τῆς Λογικῆς πρὸς ἀνεύρεσιν τῆς ἀληθείας, κυριαρχεῖται οὗτος ὑπὸ τῆς Ἀμφιβολίας, γενόμενος, οὕτω, πρὸδρομος τοῦ συμπατριώτου του R. Descartes, καὶ ἀμφισβητεῖ τὴν ἰκανότητα τοῦ Ἀνθρωπίνου πνεύματος καὶ τῆς Ἐπιστήμης νὰ γνωρίσει, ὄντως, τὴν Φυσικὴν πραγματικότητα καὶ τὰ βάθη τῆς Ἀνθρωπίνης Ψυχῆς. Ἀναφέρει δέ, χαρακτηριστικῶς, τὸν λόγον τοῦ Dante: «Ἀγαπῶ οὐχὶ ὀλιγώτερον τὴν Ἀμφιβολίαν ἢ τὴν Γνώσιν» (233). «Αἰ γνῶμαι τῶν Ἀνθρώπων ἀκολουθοῦν, μὲ πιστότητα, τὰς ἰδέας καὶ τὰς ῥήσεις τῶν Ἀρχαίων, ὡς νὰ ἐπρόκειτο περὶ θρησκείας, — ἔτσι δὲ γεμίζει ὁ κόσμος μὲ φλυαρίαν καὶ ψεῦδη. Ἡ Ἀμφιβολία ἔχει τὴν αἰτίαν της εἰς τὸν λόγον ὅτι, ἐπὶ κοινῶς ἀποδεκτῶν ἐννοιῶν, οὐδέποτε γίνεται ἔρευνα πρὸς ἀναζήτησιν λαθῶν... “Θεὸς” τῆς Σχολαστικῆς φιλοσοφίας εἶναι ὁ Ἀριστοτέλης... Ἡ διδασκαλία του ἰσχύει δι’ ἡμᾶς, ὡς εἶς καταδυναστευτικὸς νόμος... Πρὸς αὐτὴν διαλέγεται τις, οὐχὶ διὰ νὰ τὴν θέσει ὑπὸ Ἀμφιβολίαν, ἀλλ’, ἀπλῶς, διὰ νὰ ὑπερασπίσει τὸν Πρωταίτιον τῆς Σχολαστικῆς φιλοσοφίας κατὰ πάσης ξένης μομφῆς κατ’ αὐτοῦ» (235).

της Φιλοσοφίας, θὰ πρέπει διὰ τῆς ὑγείας της νὰ καθιστᾶ καὶ τὸ δικό της Σῶμα ὑγιές. Θὰ πρέπει ἡ ἡρεμία καὶ ἡ εὐεξία της νὰ εἶναι ἐμφανὴ καὶ νὰ φωτίζει καὶ τὸ ἐκτὸς ἐαυτῆς... Βεβαία σφραγὶς τῆς σοφίας εἶναι ἡ ἐνδελεχὴς εὐθυμία,... οὐχὶ δι' ἀπατηλῶν προσποιήσεων, ἀλλὰ δι' εὐλόγων καὶ ἀπτῶν λόγων, οἵτινες διεισδύουν εἰς τὸ βάθος τῶν πραγμάτων», καὶ δὲν ἐπαναπαύονται εἰς τὴν ἐπιφάνειαν αὐτῶν (234).

β) Blaise Pascal

Ὁ Γάλλος μαθηματικὸς καὶ θεολογο-φιλόσοφος Blaise Pascal (1623-1662) ἀποτελεῖ ἓνα ἰδιόμορφον καὶ βαθυστόχαστον διανοητὴν τῆς ἐποχῆς του, –αἱ ἰδέαι του δὲ ἐπέδρασαν, βαθύτατα, ἐπὶ τῶν μεταγενεστέρων, πνευματικῶν, ρευμάτων τῆς Φιλοσοφίας τῆς Ζωῆς, τοῦ Ὑπαρξισμοῦ κ.λπ., καί, κυρίως, ἐπὶ τοῦ S. Kierkegaard, ὅστις καὶ ἀπετέλεσε τὴν κυρίαν ἀφετηρίαν καὶ πηγὴν ἐμπνεύσεων τῶν Θεολογικῶν Διαλεκτικῆς καὶ Ὑπαρξισμοῦ, αἱ ὁποῖαι προσδιώρισαν σύνολον τὴν Χριστιανικὴν θεολογίαν κατὰ τὸν 20ὸν αἰῶνα. Κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς ζωῆς του ἐστράφη οὗτος πρὸς τὴν Νέαν ἐπιστήμην τῶν Μαθηματικῶν καὶ τῆς Γεωμετρίας, καθὼς καὶ εἰς τὴν προσπάθειαν κατασκευῆς Λογιστικῶν Μηχανῶν καὶ ἄλλων, παρομοίων, ἐφευρέσεων, ἐκ τῆς ἀνακαλύψεως τῶν ὁποίων ἀπέκτησεν εὐρείαν δημοσιότητα καὶ ἐπιστημονικὸν κύρος, διὰ νὰ στραφεῖ, ὅμως περαιτέρω, ἀποκλειστικῶς πρὸς τὸν Ἄνθρωπον καὶ τὰ προβλήματα τῆς Ζωῆς του. Ἀργότερον, εἰς ἀπάντησιν πρὸς τὸν Descartes, ὅστις ὑπεβίβαζε τὰ Ζῶα εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν Αὐτομάτων, κάμνει τὴν ἀκόλουθον, ἔξοχον, παρατήρησιν, ὑπεμφαίνων ὅτι ἀκριβῶς τὸ Σκέπτεσθαι, τὸ ὅποιον ὁ Descartes ἐξῆρεν ἐκ τοῦ χώρου τοῦ Μηχανικοῦ, συγγενεῦει, τὰ μέγιστα, πρὸς αὐτό: «Ἡ Λογιστικὴ Μηχανὴ παρουσιάζει ἐνεργείας, πού συγγενεῦουν πρὸς τὸ Σκέπτεσθαι μᾶλλον ἢ πρὸς τὰς ἐκδηλώσεις τῶν Ζῶων, –καί, ὅπωςδήποτε, δὲν ἔχει τὴν Θέλησιν, πού ἔχουν τὰ Ζῶα»².

Ἦδη, ὅμως, πολὺ ἐνωρὶς ἤρχισε νὰ τὸν ἐγκαταλείπει ἡ ὑγεία του, ἀπὸ δὲ τοῦ 20οῦ ἔτους τῆς ἡλικίας του καὶ μέχρι τῆς ἡμέρας τοῦ θανάτου του, ὀλίγον πρὸ τοῦ 40οῦ ἔτους, οὐδ' ἐπὶ μίαν ἡμέραν ἔξησεν ἄνευ τῆς παρουσίας ὀδυνηρῶν πόνων, ὅπως ἐξομολογεῖται ὁ ἴδιος. Μετὰ τὸ Ὅραμα μεταστροφῆς του (1654), τὸ ὅποιον μνημονεύει εἰς τὸ περίφημον *Mémoires* του, ἀνεκάλυψεν εἰς τὰ παθήματα

2. B. Pascal, *Gedanken* (Reclam 1621(2)/1991), Ἀπόσπ. 340. Ἐφεξῆς μνημονεύεται ἡ ἀρίθμησις τῶν Ἀποσπασμάτων ἐντὸς τοῦ κειμένου, μὲ προηγουμένην τὴν ἐνδειξιν Α.

τῆς Ζωῆς του τὴν *παρουσίαν* τῆς Ἀγάπης τοῦ Θεοῦ καὶ ἠκολούθησε τὴν αὐτὴν πορείαν, ποὺ ἐβάδισεν, ἄλλοτε, καὶ ὁ ὁμοίως ἀσθενῶν Ἀπόστολος Παῦλος, ὅστις ἠρμήνευσε τὴν ἀσθενείαν του ὡς *θετικὸν* συμβάν τῆς Ζωῆς του: «Καὶ τῇ ὑπερβολῇ τῶν Ἀποκαλύψεων, ἵνα μὴ υπεραίρωμαι, ἐδόθη μοι σκόλοψ τῇ σαρκί, Ἄγγελος-Σατάν, ἵνα μὲ κολαφίζῃ, ἵνα μὴ υπεραίρωμαι... Ὅταν γὰρ ἀσθενῶ, τότε δυνατὸς εἰμι» (Β' Κορ. 12,7.10)! Ἐκτοτε δὲ ἡ πρὸς Θεὸν ἀγάπη του οὐδέποτε θὰ τὸν ἐγκαταλείψει, ἀλλ', ἐμβαθύνων εἰς τὴν πίστιν του, θὰ ἀναχθεῖ εἰς ἐξαισίας ἐξάρσεις καὶ εἰς βαθυστοχάστους πνευματικὰς ἐμπνεύσεις καὶ συλλήψεις.

Τὰ πρῶτα στάδια τῆς πρὸς τὴν Θρησκείαν στροφῆς τοῦ Pascal χαρακτηρίζονται ὑπὸ ἀπολογητικῆς καὶ πολεμικῆς διαθέσεως καὶ δράσεως κατὰ τῶν «Αἰρετικῶν» καὶ τῆς «κοσμικῆς» Ἐπιστήμης. Ἡ θεολογικὴ του ροπὴ συναρτάται, στενῶς, πρὸς τὸ γνωστόν, ὡς *Jansenismus*, Θεολογικὸν κίνημα τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, λαβὸν τὴν ὀνομασίαν του ἐκ τοῦ καθηγητοῦ καὶ ἐπισκόπου Cornelius Jansen (1585-1638), ὅστις ἔδρασε, κυρίως, ἐν Ὀλλανδίᾳ καὶ ἐπεζήτησε τὴν ἀνανέωσιν τῆς Θρησκευτικῆς ζωῆς ἐπὶ τῇ βάσει τῆς περὶ Θείας Χάριτος διδασκαλίας τοῦ ἱεροῦ Αὐγουστίνου, ὅστις προσδίδει εἰς τὴν ἐνέργειαν τοῦ Θεοῦ *ἀπόλυτον* προτεραιότητα ἔναντι τῆς Ἀνθρωπίνης ἐλευθερίας ἐπὶ τοῦ θέματος τῆς σωτηρίας, ἐν δὲ τῇ Γαλλίᾳ πνευματικὸν κέντρον τῶν Jansenisten ἀπετέλεσεν ἡ γυναικεία Μονὴ τοῦ Port Royal, εἰς τὴν ὁποίαν εἶχε καταφύγει καὶ ἡ ἀδελφὴ τοῦ P., Jacqueline, διὰ νὰ μονάσει (1651). Ἡ διδασκαλία αὕτη τῶν Jansenisten, ὡς στροφὴ πρὸς τὸ πνεῦμα τοῦ Αὐγουστίνου καὶ ὡς ἀποστροφὴ ἐκ τῶν δημοσίων καὶ πολιτικῶν πραγμάτων, ἦτοι μὲ ἀυστηράν, *ἀσκητικὴν*, ροπὴν, ἀνταπεκρίνετο, ἰδιαιτέρως, εἰς τὰ βιώματα τοῦ P., ὅστις, λόγῳ καὶ τῆς ἐπιδεινουμένης ὑγείας του, εἶχεν ἀρχίσει νὰ ἀποσύρεται ἐκ τῆς θορυβώδους, κοσμικῆς, ζωῆς καὶ νὰ ἐπιζητεῖ εἰς τὸν μονήρη βίον τὴν ἡρεμίαν καὶ τὴν γαλήνην.

Μὲ βάσιν τὴν θεολογίαν τῶν Jansenisten ἀνέλαβεν οὗτος πολεμικὸν καὶ ἀπολογητικὸν ἀγῶνα κατὰ τῆς Θεολογίας καὶ τῆς Ἠθικῆς τῶν *Ἰησουιτῶν*, οἵτινες ἐξεπροσώπων τὴν ἰδεολογίαν τῆς ἐπισήμου Ρώμης, διὰ τῶν γνωστῶν ὡς *Lettres Provinciales* ἐπιστολῶν του, αἱ ὁποῖαι εἶχον ὡς συνέπεια, μακροπροθέσμως, τὸν κλονισμὸν τοῦ κύρους καὶ τῆς ἀξιοπιστίας τοῦ τάγματος τούτου. Οἱ Ἰησουῖται ἐπρέσβευον, κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον, μίαν ἐκκοσμηκευμένην, Ἀνθρωποκεντρικὴν, Θεολογίαν καὶ Ἠθικὴν, ἐπὶ τῇ βάσει τῆς διδασκαλίας περὶ *gratia sufficiens*, ἐνούσης *φύσει* εἰς τὸν Ἀνθρώπον, καὶ τῆς *gratia efficax*, ἦτοι τῆς Θείας Χάριτος, ἣτις *συνεπικουρεῖ*, ἀπλῶς, εἰς τὸ ἔργον

της σωτηρίας (Θεωρία Kongruismus). Ούτως έσχετικοποιούν τον απόλυτον χαρακτήρα της Θείας Κυριότητας και έκινούντο προς μίαν *Αυτόνομον* Ήθικήν, κατά το πνεύμα και του Θωμιστικού Σχολαστισμού, ήτις, δια της έξάρσεως της ανθρώπινης Έλευθερίας, άπεμακρύνετο εκ του πνεύματος της εν Χριστώ θείας Άποκαλύψεως και κατέληγεν εις ένα άθεον Άνθρωπισμόν. Η διδασκαλία αυτή ανάγεται, βασικώς, εις τον *Molinismus* περι *Scientia Media*, λαβόντα την όνομασίαν του εκ του Ίσπανου Ίησουίτου μοναχου Ludwig Molina (1535-1600), όστις, εν τη προσπαθειά του να συμβιβάσει Θεϊαν Χάριν και Άνθρωπίνην έλευθερίαν, επρέσβευεν ένα άκραϊον Πελαγιανισμόν, δεχόμενος ότι ο Άνθρωπος σώζεται άφ' έαυτου και δια των δικών του δυνάμεων, ο Θεός δέ, προοινώσκων τα μέλλοντα να πράξει έλευθέρως ο Άνθρωπος, αποφασίζει, προαιωνίως, περι της τελικής τύχης αυτού. Η συνέπεια της διδασκαλίας ταύτης ήγεν εις την *Φυσικήν* Θεολογίαν, εις μίαν θεολογίαν δηλ., ήτις ύποτιμά τας εκ της άμαρτίας *Άρνητικας* έπιπτώσεις επί της Άνθρωπίνης φύσεως και *σχετικοποιεί* το έργον του Θεου προς σωτηρίαν των Άνθρώπων.

Ο Jansenismus, αλλά και ο Pascal, είδον εις την Ήθικήν ταύτην των Ίησουιτών τον κίνδυνον διαφθοράς της Χριστιανικής πίστεως, δι' έκτροπής προς ένα *Νομικισμόν*, όστις, δι' έφαρμογής γενικών τινων, ήθικών, αρχών, δύναται να γνωρίζει και να προσδιορίζει το δέον και μη δέον γενέσθαι, και να παρέχει την βεβαιότητα, έτσι, εις τα καθ' έκαστον άτομα περι της δικαιώσεως αυτών «έξ έργων Νόμου» (Ρωμ. 3,20), κατά το αντίστοιχον της Φαρισαϊκής ήθικής (Kasuiistik). Έδώ το Άτομον δέν χρειάζεται να πιστεύει, να προσεύχεται εις τον Θεόν και να κοινωνεί μετ' Αυτού, άλλ' είναι, άφ' έαυτου, εις θέσιν να γνωρίζει περι του ήθικου ποιου του και να λογοδοτεί ένώπιον της *Συνειδήσεώς* του, δι' ό,τι αγαθόν ή κακόν πράττει (Θεωρία Probabilismus). Κατ' ούσίαν, όμως, αίρεται άπ' αυτού πάσα προσωπική έλευθερία και ευθύνη και ύποτάσσεται τούτο εις την Έκκλησιαστικήν έξουσίαν, ήτις και όρίζει τους τρόπους, ασφαλούς, υπερβάσεως των άμαρτιών και δικαιώσεώς του, — δια των Μυστηρίων, πρωτίστως, αλλά και δι' άλλων «μέσων», άκόμη δέ και δι' έξαγοράς, δια χρημάτων, των άμαρτιών του. Η Νομική αυτή Ήθική έξυπηρετεί την Ρωμαϊκήν έξουσίαν, το πνεύμα της οποίας έξέφραζον οι Ίησουίται, με το γνωστόν — έκπεφρασμένως άκήρυκτον — δόγμα των: «Ο σκοπός αγιάζει τα μέσα». Δέν είναι τυχαϊόν δέ το έπακολουθήσαν γεγονός των αγρίων διωγμών και σφαγών των Jansenisten, ως Αίρετικών, εκ μέρους της Ρώμης και των Ίησουιτών, καθώς και το κλείσιμον και ή καταστροφή της Μονής Port Royal, άφου ή Θεολογία τούτων προσέκρουεν εις την έπίσημον

ιδεολογίαν τοῦ Παπισμοῦ, διὰ τῆς ὁποίας ἐνεφανίζετο οὗτος ὡς ἔχων ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν του τὴν ὑπόθεσιν τῆς ἐκ Θεοῦ σωτηρίας τῶν Ἀνθρώπων.

Πᾶσα πραγματικὴ ἀνανέωσις τῆς Χριστιανικῆς πίστεως καὶ ζωῆς λαμβάνει χώραν, ὡς ἐπιστροφή εἰς τὰ γνήσια περιεχόμενα τοῦ Εὐαγγελίου τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὑψίστην δὲ «ἀρχὴν» τῆς Χριστιανικῆς Ἠθικῆς συνιστᾷ ἡ ρῆσις τοῦ Ἀποστόλου: «Πᾶν, ὃ οὐκ ἐκ Πίστεως, ἁμαρτία ἐστίν» (Ρωμ. 14,23). Ἡ Χριστιανικὴ «ἠθικὴ» εἶναι ἀρρηκτως συνδεδεμένη πρὸς τὴν ἀδιάλειπτον πρὸς τὸν Θεὸν σχέσιν ἐν Ἰησοῦ Χριστῷ καὶ Ἀγίῳ Πνεύματι, ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ. Ὁ Θεὸς σώζει: εἶναι ὁ ἀπολύτως Κύριος τοῦ ἔργου τῆς σωτηρίας διὰ τῆς ἀπολύτως ἀναγκαίας Αὐτοῦ Θείας Χάριτος. Οἱ Ἐκκλησιαστικοὶ φορεῖς καὶ λειτουργοὶ εἶναι, ἀπλῶς, διακονικὰ ὄργανα τοῦ Θείου Θελήματος, ὁ δὲ σωζόμενος Ἄνθρωπος ἴσται ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ «ἐν ὑπακοῇ πίστεως» (Ρωμ. 1,5), «συνεισφέρων» εἰς τὴν σωτηρίαν του τὴν προθυμίαν καὶ τὴν δεκτικότητα, κατὰ τό: «Ἴδου ἡ δούλη Κυρίου» γένοιτό μοι κατὰ τὸ ρῆμά σου» (Λουκ. 1,38). «Ὁ Θεὸς γάρ ἐστιν ὁ ἐνεργῶν ἐν ἡμῖν καὶ τὸ θέλειν καὶ τὸ ἐνεργεῖν ὑπὲρ τῆς εὐδοκίας» (Φιλιπ. 2,13).

Τὰ περιεχόμενα ταῦτα τῆς Εὐαγγελικῆς ἀληθείας προσέβαλε, μὲ συνέπειαν, ὁ Ρ. εἰς τὰ *Lettres*, τὰ ὁποῖα, ἤδη ἀπὸ τοῦ 1656, εἶχον τεθεῖ εἰς τὸν πίνακα τῶν ἀπηγορευμένων βιβλίων (Index) ὑπὸ τοῦ Βατικανοῦ, τονίσας ὅτι «ἐν Ἰησοῦ Χριστῷ καὶ διὰ μόνου τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ γνωρίζομεν τὰ πάντα: τὸν Θεόν, ἡμᾶς αὐτούς, τὴν ζωὴν καὶ τὸν θάνατον», τὴν ὀρθὴν «Ἠθικὴν καὶ διδασκαλίαν», «τὴν ἡμετέραν ἐλεεινότητα» κ.λπ., ἀφοῦ «ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς εἶναι ὁ ἀληθὴς Θεὸς τῶν Ἀνθρώπων» καὶ ὁ μόνος «Λυτρωτῆς» μας (Α: 548.547). Οὗτος ἐξαιρεῖ τὸν προσωπικὸν χαρακτῆρα τῆς πίστεως: «Μόνος ἦ μετ' ἄλλων Ἀνθρώπων, —εἰς πᾶν, ὅτι πράττω, θεωρῶ ἐνώπιον τῶν ὀφθαλμῶν μου τὸν Θεόν, Ὅστις μὲ κρίνει καὶ εἰς τὸν Ὅποῖον ἔχω ἀφιερῶσει ὅλον τὸ ἔργον μου» (Α: 550). Εἰς τὰς ἀναφοράς του παραθεωρεῖ, ἐπιδεικτικῶς, ὁ Ρ. τὸν ρόλον τῆς Ρωμαϊκῆς ἐκκλησίας διὰ τὴν πίστιν καὶ τὴν σωτηρίαν καὶ συνδέει, ἀποκλειστικῶς, ταύτην πρὸς τὸ σωτήριον ἔργον τοῦ Θεοῦ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, πρὸς τὸν Ὅποῖον διασώζει μίαν προσωπικὴν, ρομαντικὴν, σχέσιν. Ὁ *Χριστοκεντριζμός* του οὗτος ἔχει σχέσιν, προφανῶς, πρὸς ἐπιδράσεις ἐκ τοῦ Προτεσταντισμοῦ καὶ ἔδωκε τὸ ἔναυσμα πρὸς, περαιτέρω, θεολογικὰς ἐξάρσεις τοῦ προσώπου τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, —μία θεολογία, ἣτις σχετίζεται, προφανῶς, καὶ πρὸς τὴν Αἴρεσιν τοῦ Filioque καὶ ἣτις ὑποτιμᾷ τὸ ἔργον τοῦ Ἀγίου Πνεύματος εἰς τὸ μυστήριον τῆς ἐν Χριστῷ σωτηρίας, τὸ Ὅποῖον —Ἅγιον Πνεῦμα— οὐδαμοῦ, σχεδόν, ἀναδύεται εἰς τοὺς

θεολογικούς στοχασμούς του Pascal. "Όμως «τὸ Πνεῦμά ἐστι τὸ Ζωοποιοῦν» (Ίω. 6,63). Ἄνεξαρθήτως, ὅμως, μονομερειῶν τινων, ἡ θεολογία αὐτῆ τοῦ P. φέρει τοῦτον ἐγγὺς οὐχὶ μόνον εἰς τὸν ἱερὸν Ἀγιοσύτινον, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν Ἀνατολικήν, Νηπτικὴν, Θεολογίαν, ἥτις εἶδε τὸν Χριστιανισμόν ὡς πρᾶξιν καὶ οὐχὶ ὡς θεωρίαν καὶ ἐξέφρασε τὰ περιεχόμενα τῆς Εὐαγγελικῆς ἀληθείας μὲ ἀξιοθαύμαστον ἐμμο- νὴν καὶ συνέπειαν, τόσον ὡς ζωὴν, ὅσον καὶ ὡς θεολογίαν.

Ὁ Pascal ἀναφέρει ὅτι, «ἐπὶ μακρὸν εἶχεν ἐπιδοθεῖ εἰς τὴν σπουδὴν τῶν θεωρητικῶν ἐπιστημῶν,... μετὰ δὲ τὴν διαπίστωσιν, ὅτι δὲν προσήκουν αὐταὶ εἰς τὸν Ἄνθρωπον καὶ ὅτι οὐδὲν συνεισφέρουν πρὸς γνῶσιν αὐτοῦ, ἡσχολήθη μὲ τὴν περὶ τὸν Ἄνθρωπον ἔρευναν» (A: 144). Ὁ περιβάλλων αὐτὸν Φυσικὸς κόσμος καὶ αἱ ἀσχολούμεναι περὶ αὐτὸν ἐπιστῆμαι ὀλίγον τὸν ἐνδιέφερον. «Ἡ αἰωνία σιωπὴ τοῦ ἀπειροῦ Σύμπαντος μοῦ προκαλεῖ φρίκην», ἀναφέρει (A: 206). Οὗτος προβαίνει εἰς «ἀνατομίαν» τινὰ τῶν ὄντολογικῶν – καὶ οὐχὶ τῶν ψυχολογικῶν – δομῶν τοῦ Ἀνθρωπίνου, – αἱ δὲ διαπιστώσεις του εἶναι, ὄντως, ἐντυπωσιακαί, τελοῦντος, συγχρόνως, ἐν πλήρει συνειδήσει περὶ τοῦ μυστηρίου τῆς Ἀνθρωπίνης φύσεως. «Ὁ Ἄνθρωπος εἶναι τὸ μυστηριωδέστερον ὄν τῆς φύσεως, ἀφοῦ εἶναι ἀδύνατον νὰ κατανοή- σει τις, τί εἶναι τὸ σῶμα, πολὺ ὀλιγώτερον δέ, τί εἶναι τὸ πνεῦμα, καί, ἐλάχιστα, πῶς σῶμα καὶ πνεῦμα συνεννοῦνται εἰς ἓν» (A: 72). Περαιτέρω διαπιστώνει, ὅτι ὁ Ἄνθρωπος γνωρίζει τὸν Κόσμον καὶ τὴν, ἐν γένει, πραγματικότητα, τ.ἔ. τὸν Θεόν, οὐχὶ μόνον διὰ τῆς Λογικῆς, ἀλλὰ καὶ διὰ τῆς Καρδίας, ὑπὸ τὴν ὁποίαν ἐννοεῖ: Θέλησιν, Ἐνστικτα, Συναίσθημα, «Πίστιν εἰς Θεόν, ὡς συναίσθημα τῆς Καρδίας», Ἀγάπην, εὐαρέσκειαν, εὐδαιμονίαν, δεκτικότητα κ.λπ. «Τὴν Ἀλήθειαν γνωρίζομεν οὐχὶ μόνον διὰ τῆς Λογικῆς, ἀλλὰ καὶ διὰ τῆς Καρδίας». Ἐκ τῆς Καρδίας παραλαμβάνομεν «τὰς πρώτας Ἀρχάς, π.χ.: Χῶρον, Χρόνον, Κίνησιν, Ἀριθμούς,... ἐπὶ τῶν ὁποίων στηρίζεται ἡ Λογικὴ, διὰ τοὺς περαιτέρω συλλογισμούς της... Τὰς μὲν Ἀρχὰς αἰσθανόμεθα, τὰ δὲ Θεωρήματα στοχαζόμεθα, – ἀμφοτέρω, ὅμως, μὲ βεβαιότητα, καίτοι κατὰ διάφορον τρόπον» (A:282).

Ἡ διὰ τῆς Καρδίας προσέγγις τῆς Πραγματικότητος δὲν συμπίπτει πρὸς τὸ Παρά-Λογον, ἀλλ' εἶναι ἄλλος δρόμος καταλήψεως τοῦ Πραγματικοῦ, ἐξ ἴσου βέβαιος καὶ θεμιτὸς πρὸς ἐκεῖνον διὰ τῆς Λογικῆς. «Ἡ Καρδία ἔχει τοὺς δικούς της λόγους, τοὺς ὁποίους ἡ Λογικὴ δὲν γνωρίζει... Αὕτη εἶναι, φύσει, τὸ τὰ πάντα περιέχον» (A:277). «Ἡ Καρδία ἔχει τὴν δικὴν τῆς τάξιν... Δὲν ἀποδεικνύει τις, μὲ σειρὰν συλλογισμῶν, τοὺς λόγους τῆς Ἀγάπης, διὰ τοὺς ὁποίους θὰ ὦφειλέ τις νὰ μᾶς ἀγαπᾷ, – τοῦτο θὰ ἦτο γελοῖον» (A: 283)! Ὁ P. ὀρίζει,

τρόπον τινά, τὰ ἰδιάζοντα, γνωστικά, γνωρίσματα τῆς Καρδίας. Ἡ Καρδία, ὅπως ἐλέχθη, εἶναι «τὸ τὰ πάντα περιέχον», δὲν στρέφεται δηλ. πρὸς τὸ καθ' ἑκάστον καὶ τὸ ἐπὶ μέρους, ἀλλὰ «πρὸς τὸ Ὅλον, τὸ ὁποῖον συλλαμβάνει μὲ μιὰ ματιά,... ἦτοι: διαισθάνεται μᾶλλον ἢ βλέπει». Ἡ γνωστικὴ αὕτη δύναμις τῆς Καρδίας ἐκδηλοῦται ὡς «εὐαισθησία», κατανοοῦσα τὸ Ὅλον «αὐθορμήτως», «στιγμαίως» καὶ «ένστικωδῶς», «ἀφοῦ ὑφίσταται πλήθος πραγμάτων, ποῦ ἀπαιτοῦν, πρὸς γνώσιν αὐτῶν, λεπτοτάτην ὑπερευαισθησίαν» ἐκ μέρους τοῦ Ἀνθρώπου (Α: 1). Ὁ τρόπος οὗτος γνώσεως τῆς Πραγματικότητος, θεωρουμένης πρωτίστως ὡς Ὁλου καὶ οὐχὶ εἰς τὰ καθ' ἑκάστον αὐτῆς, δὲν εἶναι ἀνοίκειος, ἀφοῦ, ἐκ τῶν πραγμάτων ἀποδεικνύεται ὅτι, συχνάκις, ἡ πρώτη ἐντύπωσις π.χ., ποῦ εἶχομεν περὶ ἐνὸς Ἀνθρώπου, ἦτο ὀρθότερα ἔναντι πάσης ἄλλης, μεταγενεστέρας. «Ὡς πρώτη ἐντύπωσις: μὲ ἔλκει ἢ μὲ ἀπωθεῖ κάτι, χωρὶς νὰ γνωρίζω καὶ τοὺς λόγους τῆς ἔλξεως ἢ τῆς ἀπωθήσεως ταύτης, —μετὰ δὲ ἀναζητῶ τούτους» (Α: 276).

Εἰς τὸν χώρον τοῦτον τῆς Καρδίας εὐδοκίμει καὶ ἡ *Θρησκεία*. Ἡ Θρησκεία δὲν ἔχει, βασικῶς, σχέσιν πρὸς τὴν Λογικὴν, ὅστις δὲ κρίνει τὴν Θρησκείαν λογικῶς συγχέει Λογικὴν καὶ Καρδίαν καὶ ἀγνοεῖ οὐχὶ μόνον, τί εἶναι ἡ Θρησκεία, ἀλλὰ καὶ τί εἶναι ἡ Λογικὴ. Συγχρόνως δὲ ἡ Θρησκευτικότης δὲν ταυτίζεται πρὸς τὸ Παρά-Λογον, ἀλλ' ἔχει σχέσιν πρὸς τὸ Ὑπέρ-Λογον. Ἡ σύγκρουσις καὶ ἡ ἀλληλο-ἀπορριψίς Ἐπιστήμης καὶ Θρησκείας προέρχεται ἐκ συγχύσεως καὶ παρανοήσεως τῶν δύο διαφόρων — Καρδίας καὶ Λογικῆς — γνωστικῶν πεδίων καί, κατ' ἐξοχήν, ἐκ τῆς ὑπὸ τῆς Ἐπιστήμης ἀπολυτοποιήσεως τῆς Λογικῆς, ὡς τῆς μόνης γνωστικῆς δυνάμεως. Ἡ Λογικὴ γνωρίζει τὸ Κοσμικόν: τὸ αἰσθητόν, τεμνόμενον καὶ ἀναλυόμενον, ὁ δὲ Θεὸς δὲν ἐμπίπτει εἰς τὸν χώρον τῆς Κοσμικῆς πραγματικότητος. Ὁ Θεὸς εἶναι παντελῶς διάφορος τοῦ Κόσμου Ὀντότης: «Οὗτος εἶναι ἀπειρος καὶ ἀκατάληπτος: οὔτε μέρη, οὔτε ὅρια ἔχει, καί, ἄρα, οὐδὲν τὸ κοινὸν ὑφίσταται μεταξὺ Ἐκείνου καὶ ἡμῶν. Συνεπῶς ἀδυνατοῦμεν νὰ γνωρίζομεν, τί εἶναι Οὗτος, ἀκόμη δὲ καὶ ἂν Οὗτος ὑπάρχει... Οὔτε τὸ εἶναι οὔτε καὶ τὴν Οὐσίαν τοῦ Θεοῦ γνωρίζομεν, ἀφοῦ Οὗτος οὔτε ἔκτασιν οὔτε καὶ ὅρια ἔχει... Ποῖος, λοιπόν, θὰ ἠδύνατο νὰ κατηγορήσει τοὺς Χριστιανοὺς διὰ τὴν μὴ προσαγωγὴν ἀποδείξεων ὑπὲρ τῆς πίστεώς των,... ἀφοῦ εἶναι ὁ Θεὸς ἐν πρόσκομμα διὰ τὴν Λογικὴν;... Ἡ Λογικὴ οὐδόλως ἔχει, ἐδῶ, θέσιν: ἐν ἀγεφύρωτον χάσμα μᾶς χωρίζει ἐκ τοῦ Θεοῦ» (Α: 233). «Ἡ Καρδία δὲ εἶναι ἐκεῖνη, ποῦ νοιώθει τὸν Θεόν, καὶ οὐχὶ ἡ Λογικὴ. Τοῦτο δὲ εἶναι καὶ ἡ Πίστις: Θεός, ποῦ γίνεται αἰσθητὸς ἐν τῇ Καρδίᾳ καὶ οὐχὶ ἐν τῇ Λογικῇ» (Α: 278). Ἡ

Θρησκεία έχει βαθείαν σχέσιν καὶ κατανόησιν πρὸς τὸ *Μυστήριον*, «ἡ δὲ ὑποταγὴ τῶν πάντων εἰς τὴν Λογικὴν ἀπογυμνώνει τὴν Θρησκείαν ἐκ τοῦ Μυστηριώδους καὶ τοῦ Ὑπερφυσικοῦ» (A: 273). «Αἱ Θεῖαι Ἀλήθειαι ὑπέρκεινται, ἀπειρώς, τῆς ἡμετέρας φύσεως», οὔσαι Λογικῶς ἀκατάληπτοι, διὸ καὶ ἐπέλεξεν ὁ Θεός, «ὡς δρόμον προσβάσεως πρὸς αὐτάς, τὸν ἐκ τῆς Καρδίας πρὸς τὸ Πνεῦμα καὶ οὐχὶ ἐκ τοῦ Πνεύματος πρὸς τὴν Καρδίαν»³. Τούτων μετέχομεν οὐχὶ διὰ τῆς Λογικῆς, ἀλλὰ διὰ τῆς Πίστεως. «Ἡ Πίστις, — ἦτις εἶναι “τὸ Αἶσθημα τῆς Καρδίας” —, διδάσκει οὐχὶ ὅ,τι καὶ αἱ Αἰσθήσεις, ἀλλ’ οὐχὶ καὶ τὸ ἀντίθετον αὐτῶν, — τὸ ὑπ’ αὐτῆς διδασκόμενον ὑπέρκειται μὲν, ἀλλὰ δὲν ἀντίκειται αὐτῶν» (A: 265.282).

Ὁ Θεὸς συναντᾶται εἰς τὸν χώρον τῆς Ἀγάπης, οἱ δὲ Θεολόγοι, ποὺ ἀπεργάζονται τὰ τοῦ Θεοῦ διὰ τῆς Λογικῆς, «κρίνουν περὶ τοῦ Θεοῦ, καθὼς καὶ περὶ τοῦ ἑαυτοῦ των» (A: 490). «Αἱ ἀποδείξεις πείθουν μόνον τὴν Λογικὴν» (A: 252), εἰς τὴν ὁποίαν, ὅμως, δὲν ὑπόκειται ὁ Θεός. «Προσπαθήσατε, λοιπόν, νὰ μεταπειθῆτε οὐχὶ δι’ ἐπαυξήσεως τῶν περὶ Θεοῦ ἀποδείξεων, ἀλλὰ διὰ καταστολῆς τῶν παθῶν» (A: 233). «Ἀληθῶς: πόσον ἀπέχει ἡ γνώσις τοῦ Θεοῦ ἐκ τοῦ νὰ ἀγαπῶμεν Αὐτὸν» (A: 280)! «Ἡ Γραφὴ ἔχει, ὡς μόνον θέμα, τὴν ἀγάπην πρὸς τὸν Θεόν» (A: 670), «πᾶσα δὲ ἀλήθεια, κειμένη ἐκτὸς τῆς ἀγάπης πρὸς τὸν Θεόν, ἀνευρίσκει οὐχὶ τὸν Θεόν,... ἀλλ’ ἐν εἴδωλον» (A: 582). Οὐχὶ ἡ Λογικὴ, ἀλλ’ ἡ καθαρότης τῆς Καρδίας προσεγγίζει καὶ γνωρίζει τὸν Θεόν. «Ὁ Θεός, ὁ ἀπολύτως καθαρὸς, ἀποκαλύπτεται εἰς ἐκεῖνους καὶ μόνον, οἵτινες εἶναι καθарοὶ ἐν τῇ Καρδίᾳ των» (A: 737). Ὁ Θεὸς εἶναι τὸ τέλος καὶ τὸ πληρωμα τῆς ἡμετέρας τελειότητος καὶ εὐδαιμονίας: «Ἡ ἀληθινὴ εὐδαιμονία ἡμῶν εἶναι ἡ μετὰ τοῦ Θεοῦ ἔνωσις, τὸ δὲ μόνον κακὸν μας εἶναι ὁ ἀπ’ Αὐτοῦ χωρισμὸς» (A: 430), αἰτία τοῦ ὁποίου εἶναι ὁ ἐγωϊσμὸς, «ἡ πρὸς ἑαυτὸν ἀγάπη» (A: 100). «Μόνον τὸν Θεόν, λοιπόν, θὰ πρέπει νὰ ἀγαπῶμεν, τὸν δὲ ἑαυτὸν μας νὰ μισῶμεν» (A: 476)· «τὸ Ἐγὼ εἶναι ἄξιον μίσους» (A: 455)!

Ἡ Λογικὴ θὰ πρέπει, λοιπόν, νὰ παραιτηθεῖ ἐκ τῆς ἀπαιτήσεως νὰ ἀναμειγνύεται εἰς τὰ τῆς Θρησκείας καὶ νὰ θέλει νὰ κρίνει καὶ νὰ προσδιορίζει ταῦτα, — θὰ πρέπει δηλ. νὰ ἔλθει εἰς αὐτογνωσίαν. «Ἐσχάτη συνέπεια τῆς Λογικῆς εἶναι νὰ ἀντιληφθεῖ, ὅτι ὑπάρχει πληθθος πραγμάτων, τὰ ὁποῖα ὑπέρκεινται τῆς καταληπτικῆς δυνάμεως

3. B. Pascal, *Die Kunst zu überzeugen und die anderen kleineren philosophischen und religiösen Schriften*, ἐν: Rationalismus, ἐκδ. ὑπὸ R. Specht (Reclam 9915/1993), 179.

της... Οὐδὲν εἶναι πλέον ἀρμόζον εἰς τὴν Λογικὴν, ὅσον ἢ ὑπ' αὐτῆς μὴ ἀναγνώρισις τῆς Λογικῆς» (A: 267.272). Ὁ Θεὸς τῆς Βίβλου, λοιπόν, δὲν εἶναι ὁ Θεὸς τῶν Φιλοσόφων, οἵτινες ἐργάζονται θεωρητικῶς, μὲ Λογικοὺς συλλογισμοὺς καὶ ἐννοίας. «Ὁ Θεὸς τοῦ Ἀβραάμ, ὁ Θεὸς τοῦ Ἰσαάκ, ὁ Θεὸς τοῦ Ἰακώβ, ὁ Θεὸς τῶν Χριστιανῶν εἶναι ὁ Θεὸς τῆς ἀγάπης καὶ τῆς παρηγορίας· εἶναι ὁ Θεός, Ὅστις πληροῖ τὴν ψυχὴν καὶ τὴν καρδίαν ἐκείνων, ποὺ κατέχει, Ὅστις παρέχει, εἰς τὸ ἔσω αὐτῶν, τὴν αἴσθησιν τῆς ἐλευσιότητος αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ τῆς ἀπειρου εὐσπλαγχνίας του, Ὅστις ἐνοῦται μετ' αὐτῶν εἰς τὰ βάθη τῆς ψυχῆς των καὶ πληροῖ αὐτοὺς μὲ ταπεινώσιν, χαρὰν, ἐμπιστοσύνην καὶ ἀγάπην, καὶ καθιστᾷ ἀνικάνους αὐτοὺς νὰ ἐπιδιώκουν ἄλλον τινὰ σκοπὸν ἐκτὸς Ἐκείνου» (A: 556). «Ὁ Θεὸς Ἀβραάμ, ὁ Θεὸς Ἰσαάκ, ὁ Θεὸς Ἰακώβ δὲν εἶναι ὁ Θεὸς τῶν Φιλοσόφων καὶ τῶν Σοφῶν». «Ὁ Θεὸς εἶναι ὑπὸ τῆς Λογικῆς μὲν ἀκατάληπτος, καταληπτός, ὅμως, ὑπὸ τῆς Καρδίας, — τῆς Ἀγάπης: Ὁ Θεὸς εἶναι πρόσωπον»⁴. Ἀντιστοίχως θεολογεῖ καὶ ἡ Ὁρθόδοξος, Ἀσκητικὴ, παράδοσις: «Οἱ γὰρ σοφοὶ τοῦ κόσμου, — Ἀριστοτέλης ἢ Πλάτων ἢ Ἰσοκράτης — φρόνιμοι ὄντες ἐν γνώσει, ὡσπερ πόλεις μεγάλαι ἐτύγγανον, ἀλλ' ἔρημοι ἦσαν ὑπὸ ἐχθρῶν, διὰ τὸ μὴ εἶναι Πνεῦμα Θεοῦ ἐν αὐτοῖς»⁵.

Ὁ Θεὸς τῆς Βίβλου εἶναι οὐχὶ ὁ Θεὸς τῶν Φιλοσόφων: τῆς Λογικῆς καὶ τοῦ θεωρητικοῦ στοχασμοῦ, ἀλλ' ὁ Θεὸς τῆς ἐν Ἰησοῦ Χριστῷ Ἀποκαλύψεως. «Ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς εἶναι τὸ περιεχόμενον καὶ τὸ κέντρον πάντων. Ὅστις γινώσκει Αὐτόν, γινώσκει τὸ βάθος πάντων τῶν ὄντων... Οὗτος εἶναι ὁ ὄντως Θεὸς τῶν Ἀνθρώπων... Ἄνευ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ Κόσμος δὲν θὰ ὑπῆρχεν,... οὗτος ὑπάρχει μόνον δι' Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ διὰ τὸν Ἰησοῦν Χριστὸν» (A: 556.547). Ἐκ τοῦ λόγου δὲ τούτου εἶναι ἡ *Θεολογία* ἀρρήκτως συνδεδεμένη πρὸς «τὸν παραδεδομένον λόγον», «πρὸς τὴν αὐθεντίαν τῆς παραδόσεως»: «τῆς Γραφῆς καὶ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν πατέρων», ἀφοῦ εἰς ταύτην ἀπεκαλύφθη ὁ αὐθεντικὸς λόγος τοῦ Θεοῦ ἐν τῇ ὑποστάσει τοῦ Θείου Λόγου, — καὶ ὡς πρὸς τὸ σημεῖον τοῦτο διαφέρει αὕτη πάσης ἄλλης ἐπιστήμης, ἥτις ἔχει ὡς βάσιν «τὴν Φύσιν καὶ τὴν Λογικὴν». «Παράδοσις καὶ Λογικὴ διέπονται ὑπὸ διαφορετικῶν νόμων»⁶. Συγχρόνως δὲ ἡ Θεολογία δὲν εἶναι τελειῶς ξένη ἔναντι τῶν ἄλλων ἐπιστημῶν, ἀφοῦ καὶ αὐταὶ ἀντλοῦν «τὰς πρώτας ἀρχὰς των» πρὸς, περαιτέρω, ἐπεξεργασίαν ἐκ τοῦ χώρου

4. E. Wasmuth, *Einleitung* (εἰς τὸ ἔργον τοῦ B. Pascal) ἐν: Reclam 1621(2)/1991, 13.

5. Μακαρίου Αἰγυπτίου, Ὁμιλ. MB' (ΒΕΠ 41,326).

6. B. Pascal, μν. ἔργ.: *Die Kunst zu überzeugen...*, σ. 175.176.

της Καρδίας, εις τὸν ὅποιον ἀνήκουν Θρησκεία καὶ Θεολογία (Α: 282).

Ὁ Pascal ὑπῆρξε, συγχρόνως, καὶ κορυφαῖος ἐπιστήμων τῆς ἐποχῆς του, ἀποδώσας καὶ εἰς τὴν Ἑπιστήμην τὸ δίκαιόν της, εἶχε δὲ βαθεῖαν ἐπίγνωσιν τῶν γνωρισμάτων, ποὺ προσήκουν εἰς τὴν Ἑπιστήμην καὶ διαφοροποιοῦν ταύτην ἔναντι τῆς Θρησκείας καὶ τῆς Θεολογίας. «Τὸ Πνεῦμα ἔχει τὴν δικήν του τάξιν: ἐργάζεται μὲ θεωρίας καὶ ἀποδείξεις», ἀναφέρει (Α: 283). Ἐκ τῶν σπαραγματικῶν «Σκέψεων» του συνάγονται τὰ ἀκόλουθα: «Βάσιν τῆς Ἑπιστήμης ἀποτελοῦν ἡ Φύσις καὶ ἡ Λογική,... καὶ τὸ Πείραμα»⁷. «Ἡ Λογικὴ ἐργάζεται βραδέως, πολυμερῶς καὶ μὲ πληθὺν θεωριῶν» (Α: 252), στρέφεται δὲ πρὸς τὴν ἔρευναν καὶ ἀνάλυσιν οὐχὶ τοῦ Ὁλοῦ, ἀλλὰ «τοῦ καθ' ἕκαστον» (Α: 1), καὶ ἐκεῖθεν ἀνάγεται, «διὰ προοδευτικῶν συλλογισμῶν» (187), εἰς τὴν σύνταξιν «γενικῶν ἀρχῶν καὶ γενικῶς ἀνεγνωρισμένων ἀληθειῶν», ἐκ τῶν ὁποίων καὶ συνάγει, περαιτέρω, «τὰς ἀναγκαίας ἀκολουθίας». Οὕτως: «Οἱ Μαθηματικοὶ ἐργάζονται μὲ καθαρὰν Λογικὴν, ἐξηγούντες τὰ πάντα δι' ὀρισμῶν καὶ ἀρχῶν,... σαφῶς ἀποδεδειγμένων,... καὶ διεισδύοντες μέχρι τῶν πρώτων ἀρχῶν διὰ τῆς θεωρίας καὶ τῆς ἀφαιρέσεως»⁸. Ἀνάλογον εἶναι καὶ «τὸ πνεῦμα τῆς Γεωμετρίας, αἱ ἀρχαὶ τῆς ὁποίας εἶναι χειροπιασταί, ἀλλ' ἐκτὸς τῆς καθημερινῆς χρήσεως» (Α: 1), ἤτοι θεωρητικαὶ καὶ ἀφηρημέναι. Ἐν γένει: «Αἱ μὲν Ἀρχαὶ ὑπόκεινται εἰς τὴν Αἴσθησιν» τῆς Καρδίας, «τὰ δὲ Θεωρήματα εἰς τοὺς συλλογισμοὺς» τοῦ Πνεύματος καὶ τῆς Λογικῆς (Α: 282). Ὁ Ρ. ἠγωνίσθη νὰ ὀριοθετήσῃ, ἐξ ἐπόψεως ἀρχῶν, σχέσεις καὶ διαφορὰς μεταξὺ Πίστεως εἰς Θεὸν καὶ Λογικῆς, ὡς γνωστικῆς, καταληπτικῆς, τοῦ κόσμου δυνάμει εἶσι, ὥστε νὰ ἐκφράζονται ἀμφοτέρω εἰς τὸν οἰκεῖον καὶ ἴδιον τόπον, ἄνευ ὑπερβάσεων καὶ παρεμβάσεων εἰς τὰ ἀλλότρια, μὲ τὴν ἐλπίδα ὅτι θὰ ἀποτρέψῃ τὸν μεταξὺ Θρησκείας καὶ Ἑπιστήμης πόλεμον, ὅστις εἶχεν ἐκσπάσει ἐπὶ τῆς ἐποχῆς του καὶ ἠπεῖλει, πρωτίστως, τὴν Θρησκείαν μὲ κατάρρευσιν καὶ ἐξαφάνισιν, ἐξ αἰτίας τοῦ ἀντιθρησκευτικοῦ πνεύματος τῆς Ἑπιστήμης, ἀλλὰ καὶ τοῦ ἀντι-επιστημονικοῦ φανατισμοῦ τῶν φορέων τοῦ Δυτικοῦ Χριστιανισμοῦ, καὶ νὰ διασώσῃ δὲ ἀμφοτέρω: τὸ Νέον, διὰ τῆς προόδου τῆς Ἑπιστήμης, ἀλλὰ καὶ τὰ θετικὰ καὶ μένοντα περιεχόμενα τῆς Χριστιανικῆς πίστεως.

Συγχρόνως δὲ ὁ Ρ. ἔστρεψε τὴν προσοχὴν του πρὸς τὸν ἄνθρωπον καὶ τὰ «ὑπαρξιακά» προβλήματα του, καὶ τὸ γεγονός τοῦτο τὸν διαφοροποιεῖ, ριζικῶς, ἐκ τοῦ διακρινομένου διὰ τὴν ἐξωστρέφειαν

7. Αὐτόθι.

8. Αὐτόθι, 180. Καί: B. Pascal, *Über die Religion und über einige andere Gegenstände*, ἐν: μν. ἔργ.: Rationalismus, 187-188.

καὶ τὸν ἀντικειμενισμόν πνεύματος τῶν καιρῶν του. Τὰ «ὑπαρξιακά» δὲ ταῦτα στοιχεῖα καὶ βιώματα, τὰ ὁποῖα ἐξήρην οὗτος, θὰ εὔρουν, πολὺ ἀργότερον, εὐρεῖαν ἀπήχην εἰς τὰ Φιλοσοφικὰ ρεύματα τῆς Ζωῆς καὶ τοῦ Ὑπαρξισμού καὶ θὰ γονιμοποιήσουν τὸ πνεῦμα πρὸς ζωτικὰς καὶ δημιουργικὰς ἀνελιξεις καὶ ἀποκαλύψεις. Ἐκ τούτων δὲ σημειώνομεν τὰ ἀκόλουθα: Ὁ Ρ. ὑπῆρξε Καθολικός, κατὰ τὸ Θρησκευμα, ἀλλ' ἠγνόησεν, ἐπιδεικτικῶς, εἰς τὴν θεολογίαν του τὸν Καθολικισμόν καί, κυρίως, τὸν Πάπαν, ἐκπροσωπῶν, εἰς τὸν στοχασμόν του, μίαν ἰδιότυπον θεολογίαν, προσηνατολισμένην πρὸς τὴν ἐν Ἰησοῦ Χριστῷ θεῖαν Ἀποκάλυψιν, μὲ ἰδιαίτεραν ἑξαρσιν τῶν «ὑπαρξιακῶν» περιεχομένων αὐτῆς, ἐκεῖνων δηλ. πού παρέχουν ἀπάντησιν εἰς τὰ προσωπικὰ προβλήματα τῆς ζωῆς: εἰς τὸ νόημα τῆς χαρᾶς καὶ τοῦ πόνου, τῶν δυνάμεων, πού προσδιορίζουν τὴν Ἀνθρωπίνην ὑπαρξιν καὶ συντελοῦν εἰς τὴν ὀρθὴν διάπλασίν της. Ἡ θεολογία του διαποτίζεται ὑπὸ παραγματικῶν ἐκφράσεων τῆς Ἀτομικῆς του ὑπάρξεως καὶ παρουσιάζει, ἐμφανεῖς, ἀντιστοιχίας πρὸς τὴν Ἀσκητικὴν θεολογίαν τῆς Ἀνατολῆς, ἥτις θεωρεῖ ἐν Ἰησοῦ Χριστῷ τὸ νόημα καὶ τὸ μυστήριον τῆς Ζωῆς καὶ τοῦ Θανάτου παντὸς Ἀνθρώπου. Ἀλλ' ἐνῶ οἱ Νηπτικοὶ θεολόγοι ἐμμένουν εἰς τὰ θετικὰ περιεχόμενα τοῦ Εὐαγγελίου, καλοῦντες, ἀπλῶς, εἰς μετάνοιαν καὶ ἐπιστροφὴν, ἐμφορεῖται ὁ Ρ. ὑπὸ ἀπολογητικῆς διαθέσεως, ἐπιζητῶν νὰ κατοχυρώσει τὰς Χριστιανικὰς ἀληθείας καὶ ἀνθρωπολογικῶς, ἐν τῇ ἐπιθυμίᾳ του νὰ διαλεχθεῖ πρὸς τὴν διανόησιν τῆς ἐποχῆς του καὶ νὰ πείσει, καὶ λογικῶς, ἀκόμη καὶ τοὺς ἀθέους εἰς μεταστροφὴν. Οἱ θεολογικοὶ συλλογισμοὶ τοῦ Ρ. ἔχουν δηλ. διττὴν φορᾶν: τὰ ὡς ἀλήθειαι ἐκφερόμενα περιεχόμενα τῆς Χριστιανικῆς πίστεως ἐπιζητεῖται νὰ ἐπικυρωθοῦν καὶ «ἐκ τῶν κάτω»: δι' ἀναλύσεως τῶν ὄντολογικῶν δομῶν τοῦ Ἀνθρώπου.

Ὁ Ρ. ἀναλύει τὴν κατάστασιν τοῦ «φυσικοῦ» Ἀνθρώπου ὡς πλήρη τραγικότητα καὶ ἀδιεξόδου. Ὁ Ἄνθρωπος εἶναι «τὸ μεταξὺ τῶν δύο Ἀβύσσων: τοῦ Ἀπείρου καὶ τοῦ Μηδενός» (Α: 72), — τοῦ Θεοῦ, Ὅστις τὸν ἐποίησε, καὶ τοῦ Μηδενός, ἐκ τοῦ ὁποίου προῆλθεν. Ἡ δεινὴ αὕτη θέσις του καλεῖ αὐτὸν νὰ ἔλθει εἰς συνείδησιν τῶν ὀρίων, τῶν δυνατοτήτων καὶ τοῦ προορισμοῦ του, τ.ἔ. εἰς αὐτεπίγνωσιν. «Συλλογίζομαι τὸ σύντομον τῆς ζωῆς μου, πρὸ καὶ μετὰ καταβροχθιζομένης ὑπὸ τῆς Αἰωνιότητος. Συλλογίζομαι τὸν ἐλάχιστον χῶρον, πού καταλαμβάνω, ἀλλὰ καὶ ἐκεῖνον, πού βλέπω, καταβροχθιζόμενος ὑπὸ τῶν ἀπείρων Χώρων, περὶ τῶν ὁποίων οὐδὲν γνωρίζω, οὐδὲ καὶ ἐκεῖνοι περὶ ἐμοῦ» (Α: 205). «Ὁ εἰς ἑαυτὸν ἐπιστρέφων, συλλογίζεται,... τί εἶναι ὁ Ἄνθρωπος ἐν τῷ Ἀπείρῳ»; «Οὗτος εἶναι ἀνίκανος νὰ συλλάβει τὸ Μηδέν, ἐκ τοῦ ὁποίου ἀνεδύθη, καθὼς καὶ τὸ Ἄπειρον, πού

τὸν καταβροχθίζει... Πάντα τὰ ὄντα ἀναδύονται ἐκ τοῦ Μηδενὸς καὶ ἐξικονοῦνται μέχρι τοῦ Ἀπειρου. Τίς δύναται, λοιπόν, νὰ συμβαδίσει τὰ τρομακτικὰ ταῦτα βήματα... Οὐδὲν γνωρίζει ὁ ἄνθρωπος: οὔτε ἀρχὴν οὔτε καὶ τέλος τῶν ὄντων». Καὶ ὅμως κινεῖται οὗτος εἰς μίαν Προμηθεϊκὴν «ἐπαρσιν», «παραθεωρῶν τὸ ταπεινόν, πού περιβάλλει αὐτὸν» καὶ παρέχει εἰς αὐτὸν «πλήθος ἀφορμῶν πρὸς ταπεινώσιν» (A: 72). «Διὰ τὴν ζωὴν εἶναι μεγαλυτέρας σημασίας νὰ γνωρίζει τις, ἐὰν ἡ Ψυχὴ εἶναι θνητὴ ἢ ἀθάνατος... ἢ νὰ στηρίζει τὴν διδασκαλίαν τοῦ Κοπερνίκου» (A: 218). «Ἡ γηίνη ζωὴ μας κεῖται μεταξὺ Κολάσεως καὶ Οὐρανοῦ, καὶ εἶναι τὸ ἐπὶ Γῆς εὐθραυστότατον» (A: 213).

Εἰς τὸ παροδικὸν καὶ εὐθραυστον τοῦτο τῆς Ἀνθρωπίνης ζωῆς προστίθεται καὶ ἡ Ἀμαρτωλότης: τὸ ἀλλοτρίως, ἀνοικεῖως καὶ μὴ αὐθεντικῶς ζῆν. Σύνολον, σχεδόν, τὴν Ἀνθρωπολογίαν του οἰκοδομεῖ ὁ P. ἐπὶ τῆς Χριστιανικῆς διδασκαλίας περὶ Κληρονομικῆς ἀμαρτίας, τὴν ὁποίαν, ὡς γνωστόν, ἀπέρριπτεν ὁ Διαφωτισμὸς τῆς ἐποχῆς του. Ὁ ἄνθρωπος εἶναι «κατὰ τὴν φύσιν του διεφθαρμένος» (A: 556), —αὕτη εἶναι ἡ βασικὴ του θεωρία. «Ἡ Κληρονομικὴ ἀμαρτία εἶναι μὲν διὰ τοὺς Ἀθρώπους μωρία..., ἀλλ' εἶναι σοφωτέρα πάσης ἄλλης, Ἀνθρωπίνης, σοφίας» (A: 445). Διὰ ταύτης «ἐκρημνίσθη ὁ ἄνθρωπος, ἐκ τοῦ κατ' εἰκόνα, εἰς τὴν τάξιν τῆς διαφθορᾶς καὶ τῆς ἀμαρτίας καὶ ἐξωμοιώθη πρὸς τὰ Ζῶα» (A: 434). «Ἡ Ἀνθρωπίνη φύσις εἶναι διεφθαρμένη καὶ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἀπερριμμένη,... ὑπεμφαίνουσα ἓνα ἀπολεσθέντα Θεὸν καὶ μίαν διεφθαρμένην φύσιν» (A: 441), «ἡ δὲ ροπὴ αὕτη πρὸς τὴν Ἀμαρτίαν (concupiscentia) κατέστη δι' ἡμᾶς φυσικὴ καὶ δευτέρα φύσις» (A: 660). Αἱ ἀπόψεις αὗται διαφοροποιοῦν, αἰσθητῶς, τὸν στοχασμὸν τοῦ P. ἐναντι τῆς Διανοήσεως τῆς ἐποχῆς του, ἣτις ἐθεώρει τὴν Ἀνθρωπίνην φύσιν ὡς ἀγαθὴν καὶ λογικὴν, τὴν δὲ πρόοδον τῶν Ἀθρώπων μὲ πνεῦμα Αἰσιοδοξίας. Ὁ P. βλέπει —ἀντιθέτως— τὸν ἄνθρωπον καὶ τὰ ἔργα του μὲ βαθυτάτην Ἀπαισιοδοξίαν. «Ἡ ζωὴ τῶν Ἀθρώπων εἶναι μία ἀδιάκοπος πανουργία: ἀλληλο-εξαπάτησις καὶ -κολακεία. Οὐδεὶς ὁμιλεῖ ἔτσι, ὅταν εἴμεθα παρόντες, ὅπως, ὅταν εἴμεθα ἀπόντες. Ἐπὶ τῆς ἀλληλο-εξαπατήσεως δὲ ταύτης στηρίζεται ἡ ἐνότης τῶν Ἀθρώπων... Ὁ ἄνθρωπος οὐδὲν ἕτερον εἶναι ἢ διαστροφή, ψεῦδος καὶ φαινομενικὴ ἀγιότης ἐναντι ἑαυτοῦ καὶ τῶν ἄλλων: οὔτε νὰ ἀκούει οὔτε καὶ νὰ λέγει τὴν ἀλήθειαν θέλει» (A: 100). «Οὐδὲν ἕτερον εἴμεθα ἢ ψεῦδος, διγλωσσία καὶ ἀντίφασις, —ἑαυτὸν δὲ κρύπτομεν καὶ μεταμφιεζόμεν πρὸ τοῦ ἑαυτοῦ μας» (A: 377). «Ὅστις δὲν ἀναγνωρίζει ἑαυτὸν ὡς ὄντα πλήρη τύφου, φιλοδοξίας, παθῶν, ἀδυναμιῶν, ἐλεεινότητος καὶ ἀδικίας, εἶναι τυφλὸς» (A: 450). «Ἐὰν δὲν ἔκειτο ὁ ἄνθρωπος εἰς τὴν

κατάστασιν ταύτην τῆς διαφθορᾶς, θὰ ἔξῃ, ἐν τῇ ἀγνότητί του, ἐν τῇ ἀληθείᾳ καὶ τῇ εὐδαιμονίᾳ» (A: 434).

Ἡ ἐν ἀλλοτριώσει ζωὴ διάγεται ὡς «περίσπασις»: ὡς φυγὴ ἐκ τοῦ ὄντως Ἄγαθοῦ, Ἀληθοῦς κ.λπ. πρὸς τὰ σχετικὰ, κοσμικὰ, ἀγαθὰ, τὰ ὁποῖα ἐκλαμβάνονται ὡς καθ' αὐτὰ καὶ ἀπόλυτα. «Ἡ διασκέδασις εἶναι διὰ τοὺς ἀνθρώπους τοῦ κόσμου τόσον ἀναγκαία, ὥστε, ἄνευ αὐτῆς, εἶναι δυστυχεῖς... Ἄνευ διασκεδάσεως οὐδεμία χαρὰ», διὸ καὶ οἱ πολλοὶ ἔχουν ὡς μέλημα «νὰ περιβάλλονται ὑπὸ πλήθους ἀνθρώπων, οἵτινες μεριμνοῦν διὰ τὴν διασκέδασίν των» (A: 139). Οἱ Ἄνθρωποι διασκεδάξουν, διότι «δὲν θέλουν νὰ σκέπτονται τὰ μεγάλα προβλήματα: Θάνατον, ἀθλιότητα, ἄγνοιαν, τὰ ὁποῖα ἀδυνατοῦν νὰ ἐπιλύσουν, — ἔτσι δὲ αἰσθάνονται εὐτυχεῖς» (A: 168). «Ὅμως ἀφαιρέσατε ἐξ αὐτῶν τὰς περισπάσεις καὶ θὰ ἐπέλθει ὁ μαρασμὸς ἐκ τῆς ἀνίας καὶ ἡ αἴσθησις τοῦ μηδενός. Διότι, τί ἄλλο εἶναι τὸ δυστυχεῖν εἰ μὴ ἡ ἀφόρητος κατάθλιψις, ὅταν εὗρεθεῖ τις εἰς τὴν ἀνάγκην αὐτοσυλλογισμῶν, ἄνευ περισπασμῶν» (A: 164); Οἱ Ἄνθρωποι τῶν περισπασμῶν καὶ τῶν διασκεδάσεων ζοῦν ἐκτὸς ἑαυτῶν, μίαν ζωὴν ὑποκριτικὴν καὶ «λάμπουσαν» εἰς τὰ ὄμματα τῶν ἄλλων. «Δὲν κάμνομεν κατάφασιν τῆς δικῆς μας ζωῆς, ἀλλὰ διαγόμεν μίαν φαινομενικὴν ζωὴν, προσπαθοῦντες νὰ λάμπομεν εἰς τὰς ἐντυπώσεις δι' ἡμᾶς τῶν ἄλλων. Διαρκὲς μέλημά μας εἶναι ὁ ἐξωραϊσμὸς μιᾶς κατὰ φαντασίαν ζωῆς, μὲ σύγχρονον παραμέλησιν τῆς πραγματικῆς ζωῆς» (A: 147).

Κυρίως, ὅμως, οἱ περισπασμοὶ στρέφονται εἴτε πρὸς τὸ Παρελθὸν εἴτε πρὸς τὸ Μέλλον, ὡς φυγὴ ἐκ τοῦ *Παρόντος*, ἔτσι δὲ «περιπλανώμεθα εἰς καιρούς, ποῦ δὲν εἶναι δικοὶ μας, καὶ λησμονοῦμεν τὸν μόνον, ποῦ μᾶς ἀνήκει. Οὕτω στοχαζόμεθα, ἐν ματαιότητι, τὸ μὴ ὑπάρχον καὶ ἀποφεύγομε τὸ ὑπάρχον, δηλ. τὸ Παρόν, διότι, συνήθως, μᾶς πληγώνει... Ὅστις ἐξετάζει τὰς σκέψεις του, διαπιστώνει ὅτι ὅλοι ἀσχολοῦνται μὲ τὸ Παρελθὸν καὶ τὸ Μέλλον. Σχεδὸν οὐδέποτε σκεπτόμεθα τὸ Παρόν,... καὶ οὐδέποτε εἶναι τὸ Παρόν ὁ σκοπὸς μας,... οὐδέποτε ζῶμεν, ἀλλ' ἐλπίζομεν, ὅτι θὰ ζήσομεν» (A: 172)! Τὸ τώρα, τὸ Παρόν, εἶναι ἡ αὐθεντικὴ ζωὴ μας, «ἀφοῦ, ὅτι θὰ ἴδωμεν καὶ τὴν αὐριανὴν ἡμέραν, δὲν εἶναι βέβαιον, ἀλλ' εἶναι, ἀσφαλῶς, δυνατόν, ὅτι δὲν θὰ τὴν ἴδωμεν» (A: 234). «Τὰ μεγάλα ἐπιτεύγματα τοῦ Πνεύματος δὲν ἔχουν διάρκειαν, ἀλλ' εἶναι ἐν πῆδημα, οὐχὶ ἐπὶ τοῦ θρόνου ἢ ὡς διάρκεια, ἀλλὰ μόνον διὰ μίαν Στιγμὴν» (A: 351).

Ἔτσι οἱ Ἄνθρωποι δὲν ζοῦν τὴν *πρέπουσαν* καὶ *οἰκείαν* εἰς αὐτοὺς ζωὴν, — αἱ χαραὶ των εἶναι ἐξυμωμένα μὲ τὸ σκότος καὶ τὴν θλίψιν. «Ὅπου καὶ ἂν στρέψω τὸ βλέμμα μου συναντῶ μόνον σκότος» (A: 229). «Ὅστις δὲν βλέπει τὴν ματαιότητα τοῦ κόσμου, εἶναι ὁ

ἴδιος μάταιος» (A: 164). «Ἀπερισκέπτως ἐπειγόμεθα πρὸς τὴν Ἄβυσσον, τὴν ὁποίαν δὲν βλέπομεν, ἔνεκα τῶν ἐμποδίων, ποὺ ἔχομεν οἱ ἴδιοι ἀνυψώσει» (A: 183)· «... ἐπὶ Γῆς ἀληθῆς καὶ διαρκῆς εὐδαιμονία δὲν ὑπάρχει, αἱ ἀπολαύσεις μας εἶναι φροῦδαί, τὰ παθήματά μας ἀναρίθμητα, καὶ ὁ θάνατος μᾶς ἀπειλεῖ ἀνὰ πᾶσαν στιγμὴν» (A: 194). Ἡ ζωὴ κυριαρχεῖται «ἐκ τοῦ Φόβου,... ὅστις συνυφαίνεται πρὸς τὴν ἀπόγνωσιν, ἥτις ἔχει ὡς αἰτίαν τὸν φόβον πρὸ τοῦ Θεοῦ, εἰς τὸν Ὅποιον οἱ Ἄνθρωποι δὲν πιστεύουν» (A: 262).

Εἰς τὴν ἀπιστίαν δὲ ταύτην τῶν Ἀνθρώπων θὰ πρέπει νὰ ἀναζητηθεῖ καὶ ἡ ἀπουσία τοῦ Θεοῦ ἐκ τῆς ζωῆς των. Μόνον οἱ καθαροὶ τῆ καρδίᾳ θεωροῦν τὸν Θεόν, ἐνῶ διὰ τοὺς ἁμαρτωλοὺς παραμένει οὗτος ἄγνωστος καὶ κεκρυμμένος: Ὁ Θεὸς ἀποστρέφει τὸ πρόσωπόν του ἐξ αὐτῶν, κατὰ τό: «οὐδέποτε ἔγνω ὑμᾶς» (Μτθ. 7,23). «Ἡ Βίβλος ἀναφέρει, ὅτι... ὁ Θεὸς εἶναι κεκρυμμένος καὶ ὅτι, ἀπὸ τῆς διαστροφῆς τῆς Φύσεως, ἀφῆκεν οὗτος τοὺς Ἀνθρώπους εἰς τὴν ἰδίαν αὐτῶν τυφλότητα, ἐκ τῆς ὁποίας μόνον διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ νὰ ἀπελευθερωθοῦν δύνανται» (A: 242). «Οἱ Ἄνθρωποι ζοῦν εἰς τὸ σκότος καὶ μακρὰν τοῦ Θεοῦ, διὸ καὶ ὁ Θεὸς εἶναι absconditus καὶ ἀδυνατοῦν νὰ γνωρίσουν Αὐτὸν» (A: 194), —τοῦτο δὲ ἰσχύει προκειμένου καὶ περὶ τῶν Χριστιανῶν: «Ὀλίγοι πραγματικοὶ Χριστιανοὶ ὑπάρχουν» (A: 256).

Διὰ τὸν Ἄνθρωπον ἡ μόνη ἐλπίς ὑπερβάσεως τοῦ ἀδιεξόδου καὶ σωτηρίας εἶναι ἡ πίστις εἰς τὸν ἐν Ἰησοῦ Χριστῷ ἀποκαλυφθέντα Θεόν. «Ἄνευ τῆς πίστεως οὔτε τὸ ἀληθῶς ἀγαθὸν οὔτε καὶ τὴν δικαιοσύνην δύναται νὰ γνωρίσει ὁ Ἄνθρωπος» (A: 425). «Ὁ Θεὸς δὲ καὶ μόνον εἶναι τὸ ἀληθῶς Ἀγαθὸν» (A: 425) καὶ «ἡ εὐδαιμονία» τοῦ Ἀνθρώπου (A: 465). Τὸν Θεὸν γνωρίζομεν οὐχὶ θεωρητικῶς, διὰ τῆς Φιλοσοφίας, ἀλλ' ἱστορικῶς καὶ ἐμπειρικῶς, ἐν Ἰησοῦ Χριστῷ: «Ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς εἶναι ὁ πραγματικὸς Θεὸς τῶν Ἀνθρώπων» (A: 547). «Διὰ μόνου τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐρχόμεθα εἰς γνῶσιν: τοῦ Θεοῦ, ἑαυτῶν, τῆς ζωῆς καὶ τοῦ θανάτου» (A: 548), «ἄνευ ὑπεροψίας καὶ ἄνευ ἀπογνώσεως» (A: 528). Ἐν Ἰησοῦ Χριστῷ γνωρίζομεν, τί εἶναι ἐγκατάλειψις καὶ μοναξιά, καὶ ἐρχόμεθα εἰς «ἐπίγνωσιν τῆς δικῆς μας ἐλεεινότητος», ἀλλὰ καὶ εἰς ἐλπίδα τῆς ἡμετέρας σωτηρίας, «ἀφοῦ ὁ Θεὸς οὗτος εἶναι ὁ Λυτρωτῆς μας ἐκ τῆς ἐλεεινότητος ταύτης» (A: 547). «Μόνος ἦτο ὁ Ἰησοῦς ἐπὶ Γῆς... Μόνος, παραδεδομένος εἰς τὴν ὀργὴν τοῦ Θεοῦ». Ὅμως δὲν ὑπέκυψεν εἰς τὴν ἀπόγνωσιν, ἀλλὰ «παρέδωκεν ἑαυτόν, ἐξ ὀλοκλήρου, εἰς τὸν Πατέρα Αὐτοῦ» (A: 553). Ἐτσι ὑπέδειξε καὶ εἰς ἡμᾶς τὸν τρόπον «σωτηρίας ἡμῶν τῆ δυνάμει τῆς Χάριτος Αὐτοῦ» (A: 550). Θεογνωσία καὶ Αὐτογνωσία

εἶναι ἀρρήκτως συνυφασμένα πρὸς τὸ πρόσωπον τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ γνωρίζομεν «τόσον τὸν Θεόν, ὅσον καὶ τὴν δικήν μας ἀθλιότητα», ἐκτὸς δὲ Χριστοῦ συμβαίνουν τὰ δύο ἄκρα: ἢ ἡ θεωρητικὴ γνῶσις τοῦ Θεοῦ, ἣτις ἄγει «τοὺς Φιλοσόφους εἰς ὑπεροψίαν», ἢ ἡ ἐπίγνωσις τῆς προσωπικῆς ἀθλιότητος, ἣτις ἄγει εἰς «ἀπόγνωσιν» (Α: 556).

Ὁ Β. Pascal ἀπετύπωσε τὴν προσωπικὴν του σφραγίδα εἰς τὸ πνεῦμα τῆς ἐποχῆς του, τὸ ὁποῖον ἀντιμετώπισε μὲ ἐπιφύλαξιν καὶ σκεπτικισμόν. Ἐναντι τοῦ Αἰσιοδόξου πνεύματος τῆς ἐποχῆς του ἐξέφρασεν οὗτος τὸ ἀνερχόμενον, ἤδη, αἴσθημα τῆς μονοτονίας, ἐγκαταλείψεως καὶ μοναξιάς, ὡς συνέπειαν καὶ τοῦ Μηχανικοῦ κοσμοειδώλου, τὸ ὁποῖον προέβαλλε τὸν Κόσμον ὡς ἐν ψυχρὸν, βωβόν, ἀπύθμενον καὶ ἀδιάφορον Ὅλον, ἄνευ νοήματος καὶ σκοποῦ. Οὗτος ἐτήρησεν ἀποστάσεις ἔναντι τῶν τάσεων ἀπολυτοποιήσεως τῆς Λογικῆς ἢ ἐξιδανικεύσεως τῆς «Ἀστικῆς» ἐργασίας, ἣτις, ἤδη ἐπὶ τῆς ἐποχῆς του, ἤρχισε νὰ συνυφαίνεται μὲ τὰ νοσηρὰ φαινόμενα τοῦ ἄγχους καὶ τοῦ stress, καὶ ἐξῆρε τὴν ἀξίαν τῆς γαλήνης καὶ τῆς ἡρεμίας διὰ τὴν προσωπικὴν εὐεξίαν. Κατεπολέμησε τὸν Ἐγωκεντρισμόν, ὡς τὴν πηγὴν πάσης ἐχθρότητος μεταξὺ τῶν Ἀνθρώπων, ἐκλαβὼν τὸν ἐγωισμόν ὡς ἀσθένειαν καὶ διαστροφὴν: «Τὸ Ἐγὼ θὰ πρέπει νὰ μισεῖται» (Α: 455), καθὼς καὶ τὴν Θεωρητικὴν καὶ Λογοκρατικὴν θεολογίαν, ἣτις παραμένει ξένη πρὸς τὰ «ὑπαρξιακὰ» αἰτήματα τοῦ Ἀτόμου, καὶ ἐξῆρε τὴν ζῶσαν πίστιν, ἐν καθαρᾷ καρδία, τῆς ὁποίας θεμελιώδης ἐκφρασις εἶναι ἡ βαθυτάτη, ἐν ταπεινώσει, αὐτογνωσία. Ἀπορρίψας τὸν Θεωρητικόν, φιλοσοφικο-θεολογικόν, στοχασμόν, ἐστρεψε τὴν προσοχὴν του πρὸς τὴν συγκεκριμένην ὑπαρξιν, φωτίσας ἀναπαλλοτριώτα, ὑπαρξιακὰ, βιώματα, ὅπως: φόβον, μηδέν, παρόν, στιγμήν κ.λπ., τὰ ὁποῖα θὰ προλείανουν τὸ ἔδαφος διὰ τὴν ἐπακολουθήσασαν ὑπὸ τοῦ Nietzsche κριτικὴν καὶ θὰ γονιμοποιήσουν τὸν στοχασμόν τοῦ Kierkegaard, ὅστις καὶ θὰ ἐπιδράσει, προσδιοριστικῶς, ἐπὶ τῆς Διαλεκτικῆς, Ὑπαρξιστικῆς, ἀλλὰ καὶ συνόλου τῆς Θεολογίας τοῦ 20οῦ αἰῶνος. Ὁ Ρ. ἔζησε καὶ ἐστοχάσθη ὡς κατὰ Χριστὸν «σαλός», εἰς μίαν ἐποχὴν, διακρινομένην διὰ τὸ πνεῦμα ὑπεροψίας, ἐκφράσας, μὲ συνέπειαν, τὰ γνήσια περιεχόμενα τοῦ Εὐαγγελίου, — ἀνήκει δέ, πνευματικῶς, εἰς τὸν χῶρον τῆς Ἀνατολικῆς, Νηπτικῆς, Θεολογίας μᾶλλον ἢ εἰς τὰ ρεύματα τοῦ Δυτικοῦ Ὀρθολογισμοῦ.

γ) *Arthur Schopenhauer*

Ὁ Γερμανὸς φιλόσοφος Arthur Schopenhauer (1788-1860) ὑπῆρξε, σχεδόν, σύγχρονος τοῦ διασήμου συμπατριώτου του G. W. F.

Hegel και είχε την άτυχίαν να συνδιδάσκει μετ' αὐτοῦ εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τοῦ Βερολίνου, καθ' ἣν ἐποχὴν ἐμεσουράνει τὸ ἄστρον τοῦ Hegel, ὡς φιλοσόφου τοῦ Pan-Logismus, διὸ και, παρὰ τὴν αὐστηρὰν κριτικὴν του κατὰ τοῦ, ἐν γένει, Ἰδεαλισμοῦ τῶν Hegel, Fichte, Schelling κ.λπ., αἱ παραδόσεις του οὐδεμίαν ἀπήχησιν εἶχον. Ἀργότερον δὲ ἀπεσύρθη ἐν Φρανκφούρτῃ, ἰδιωτεύων, ἔνθα και διήλθε τὸ ὑπόλοιπον τῆς ζωῆς του. Τὸ κύριον και συστηματικὸν ἔργον του: *Die Welt als Wille und Vorstellung* εἶχεν ἐκδώσει, ἤδη, ἀπὸ τοῦ 1818, ἄνευ, ὁμως, ἐκδοτικῆς ἐπιτυχίας. Ἡ φήμη του ἤρχισε νὰ ἀνέρχεται ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ 19ου αἰ., ὅτε τὸ Αἰσιόδοξον πνεῦμα τῆς Ἀστικῆς τάξεως ἔβαινε πρὸς κατάρρευσιν και ἐστράφη πρὸς τὴν Ἀπαισιοδοξίαν (Pessimismus), ἣτις ἐξεφράζετο, εἰς βάθος, διὰ τῶν φιλοσοφικῶν ιδεῶν τοῦ Sch. Δὲν διήρκεσεν, ὁμως, ἐπὶ πολὺ, ἀφοῦ ἐπεσκιάσθη αὐτὴ ὑπὸ τῆς προσωπικότητος τοῦ μαθητοῦ αὐτοῦ Nietzsche, ἔνεκα τῶν ρηξικελευθῶν ιδεῶν του. Τὸ ἔργον και αἱ ιδέαι τοῦ Sch. ἐπέδρασαν, βαθύτατα, ἐπὶ τῆς μετ' αὐτὸν ἐποχῆς, και δι' ἐπὶ τῶν Wagner, Nietzsche, Kierkegaard, Marx, Freud, Horkheimer, Wittgenstein κ.ἄ.

Τὸ «μοντέλλον», ποῦ χρησιμοποιεῖ ὁ Schopenhauer εἰς τὸν Φιλοσοφικὸν στοχασμὸν του, εἶναι, καθαρῶς, *πανθειοτικόν*. Οὗτος χρησιμοποιεῖ τοὺς ὄρους: Οὐσία, ὄντως ὄν, ὄν καθ' αὐτὸ κ.λπ., και τὰ «συμβεβηκότα» αὐτῶν: φαινόμενα, ἐκφάνσεις, ἐκδηλώσεις κ.λπ., ὅπως ἔπραξε και ὅλη ἡ πρὸ αὐτοῦ φιλοσοφία τοῦ Πανθεισμοῦ, διὰ νὰ ἐκφράσει και νὰ διατυπώσει τὰς κεντρικὰς του ιδέας. Ἄλλ' ἐνῶ σύνολος, σχεδόν, ἡ πρὸ αὐτοῦ φιλοσοφία ἔθετεν, ὡς «οὐσίαν» τοῦ Πραγματικοῦ, τὸν Λόγον, τὸ Λογικόν, προσέβη οὗτος εἰς μίαν πρωτοφανῆ καινοτομίαν διὰ τὴν ἱστορίαν τῆς Δυτικῆς φιλοσοφικῆς διανοήσεως: ἔθηκεν, ὡς ὄντως ὄν, τὸ μὴ-Λογικόν, τὴν *Θέλσιν*, ὅλας δὲ τὰς λοιπὰς ἐκφάνσεις τῆς Πραγματικότητος – ἀκόμη και τὸ Λογικόν – ἐξέλαβεν ὡς ἀπλᾶς ἐκδηλώσεις και «φαινόμενα» τῆς Θελήσεως.

Εἰδικώτερον: Τὴν *Γνωσιολογίαν* του συναρτᾷ ὁ Sch., κυρίως, πρὸς τὴν ἀντίστοιχον τοῦ Im. Kant, πρεσβεύων ὅτι τὸν Κόσμον ἔχομεν και γνωρίζομεν, ἀποκλειστικῶς, ὡς *Ἀπεικόνισιν* εἰς τὸ Λογικόν μας. «'Ὁ Κόσμος εἶναι ἡ δική μου Ἀπεικόνισις» (*Vorstellung*), – αὐτὴ εἶναι μία ἀλήθεια, ἰσχύουσα διὰ πᾶν ζῶν και γινῶσκον ὄν... Ὁ Ἄνθρωπος γνωρίζει οὐχὶ τὸν Ἥλιον και τὴν Γῆν, ἤτοι ὁ Κόσμος, ποῦ τὸν περιβάλλει, ὑπάρχει μόνον ὡς Ἀπεικόνισις». Ὁ Κόσμος «διασπᾶται εἰς Ἀντικείμενον και Ὑποκειμενον», εἰς γινωσκόμενον και γινῶσκον. Ἐκ τοῦ ἔξω Κόσμου ἔχομεν, μόνον, τὴν Αἴσθησιν (*Empfindung*), ἣτοι τὰς Ἐντυπώσεις (*Eindrücke*), τὰς ὁποίας ἐπεξεργάζεται, περαιτέρω, ἡ Λογικὴ εἰς Θεωρίας (*Anschauungen*): «Πᾶν,

ὅ,τι ὑπάρχει πρὸς γνῶσιν, δηλ. ὁ σύμπας οὗτος Κόσμος, εἶναι μόνον Ἀντικείμενον ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τὸ Ὑποκείμενον, θεωρία τοῦ Θεωροῦντος, μὲ μίαν λέξιν: Ἀπεικόνις... Ὁ Κόσμος εἶναι Ἀπεικόνις» (A/1)⁹.

Ὁ Sch. τηρεῖ ἀποστάσεις «ἐκ τῆς ἀνοήτου διαμάχης μεταξὺ Dogmatismus καὶ Skeptizismus περὶ τῆς πραγματικότητος τοῦ ἔξω Κόσμου, εἰς τὴν ὁποίαν ὁ πρῶτος ἐμφανίζεται ἄλλοτε μὲν ὡς Realismus καὶ ἄλλοτε ὡς Idealismus, — ἀμφοτέρω δὲ στηρίζονται ἐπὶ ἐσφαλμένων προϋποθέσεων. Ὁ μὲν Realismus θεωρεῖ τὸ Ἀντικείμενον ὡς Αἰτίαν, τὸ δὲ Ὑποκείμενον ὡς τὸ ἐνέργημα αὐτοῦ. Ὁ δὲ Idealismus τοῦ Fichte καθιστᾷ τὸ Ἀντικείμενον ὡς ἐνέργημα τοῦ Ὑποκειμένου. Διότι, ὅμως, μεταξὺ Ὑποκειμένου καὶ Ἀντικειμένου οὐδεμία σχέσις λαμβάνει χώραν, κατὰ τὸ ἀξίωμα τῆς Αἰτίας, οὐδὲν ἐξ ἀμφοτέρων δύναται νὰ ἀποδείξει τοὺς ἰσχυρισμούς του, διὸ καὶ ἔκαμνεν ὁ Skeptizismus νικηφόρους ἐπιθέσεις κατ' ἀμφοτέρων». Παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι «τὸ Ἀντικείμενον προϋποθέτει, πάντοτε, τὸ Ὑποκείμενον, μεταξὺ ἀμφοτέρων δὲν δύναται νὰ ὑφίσταται οἰαδήποτε σχέσις Αἰτίας καὶ Ἀκολουθίας» (A/5).

Ὁ Sch. δὲν ἀμφισβητεῖ μὲν τὸ πραγματικὸν τοῦ ἔξω Κόσμου, ἀλλὰ καὶ δὲν συντάσσεται πρὸς τὸν ἀφελῆ Realismus, ὅστις ἐκλαμβάνει τὴν ὑπαρξιν αὐτοῦ, ὅπως ἡμεῖς ἀντιλαμβανόμεθα αὐτόν. Ἡμεῖς προσλαμβάνομεν ἐκ τοῦ ἔξω Κόσμου μόνον Ἐντυπώσεις, τὰς ὁποίας ἐπεξεργάζεται, περαιτέρω, ἡ ἡμετέρα Λογικὴ, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν «ἐμφύτων» αὐτῆς δομῶν, εἰς Θεωρίας καὶ Ἀπεικονίσεις, — εἶναι δὲ αἱ «δομαί» αὗται αἱ «κατηγορίαι» ἐκεῖναι, τὰς ὁποίας ὠρῖσεν ὁ Kant, ἦτοι: «Χρόνος, Χῶρος καὶ ἡ Αἰτιότης» (A/1.2). Αἱ «κατηγορίαι» αὗται ὑφίστανται, οὐχὶ ἐξ ἀντικειμένου, ἐν τοῖς ἔξω πράγμασιν, ἀλλ' ἐξ ὑποκειμένου, ἦτοι ἐν τῷ ἀνθρωπίνῳ Νῷ ἢ, «εἰς τὴν γλῶσσαν τοῦ Kant: a priori εἰς τὴν ἡμετέραν συνείδησιν» (A/2), θέτει δέ, δι' αὐτῶν, ἡ Λογικὴ εἰς «τάξιν» τὸ διὰ τῶν Αἰσθήσεων προσλαμβανόμενον, ἄμορφον καὶ ἄτακτον, ὑλικὸν (Data), κατὰ τὴν ἀρχὴν: τὸ ἐν παρὰ τῷ ἄλλῳ (χῶρος) καὶ μετ' αὐτὸ (χρόνος), κατ' αἰτιώδη διαδοχὴν. «Ἡ διαδοχὴ (Sukzession) εἶναι ἡ οὐσία τοῦ Χρόνου» (A/4), ἡ συνάπτουσα εἰς λογικὴν καὶ ζῶσαν συνέχειαν καὶ διάρκειαν τὴν στατικὴν ἔννοιαν τοῦ Χῶρου καὶ τὴν ἀκατάληπτον ροὴν τοῦ Χρόνου. «Ἡ πρώτη, ἀπλουστάτη καὶ διαρκῶς ὑφισταμένη, ἐκδήλωσις τοῦ Λογικοῦ εἶναι ἡ

9. A. Schopenhauer, *Die Welt als Wille und Vorstellung* (1818). Αἱ ἐκ τοῦ ἔργου τούτου παραπομπαὶ γίνονται ἐντὸς τοῦ κειμένου, μὲ τὴν ἔνδειξιν τοῦ βιβλίου (A,B,Γ κλπ.) καὶ τῆς οἰκείας παραγράφου (1,2,3 κλπ.).

Θεωρία τοῦ πραγματικοῦ Κόσμου, αὐτὴ δὲ εἶναι ἡ γνῶσις τῆς Αἰτίας ἐκ τοῦ Ἐνεργήματος: ὅθεν εἶναι πᾶσα Θεωρία νοητικὴ», «προϋποθέτουσα τὸν νόμον τῆς Αἰτιότητος» (A/4). «Τὸ Λογικὸν (Verstand) μεταποιεῖ, ἀστραπιαίως καὶ διὰ τῆς μοναδικῆς καὶ ἀπλῆς λειτουργίας του, τὴν ἄμορφον καὶ βωβὴν Αἴσθησιν (Empfindung) εἰς Θεωρίαν (Anschauung). Ὅ,τι ὁ Ὀφθαλμὸς, τὸ Οὖς, ἡ Χεὶρ αἰσθάνονται, δὲν εἶναι Θεωρία, ἀλλ' ἀπλᾶ μηνύματα (Data). Τὸ πρῶτον, μὲ τὸ νὰ μεταβαίνει τὸ Λογικὸν ἐκ τοῦ ἐνεργήματος ἐπὶ τὴν αἰτίαν, ἴσεται ὁ Κόσμος ἐκεῖ, ὡς Θεωρία ἐν τῷ Χώρῳ ἐπεκτεινόμενος, καὶ ὡς μορφὴ μὲν μεταβαλλόμενος, ὡς ὕλη δέ, διὰ τοῦ Χρόνου, παραμένων... Ὁ Κόσμος εἶναι, ὡς Ἀπεικασμα, μόνον διὰ τοῦ Λογικοῦ καὶ μόνον χάριν τοῦ Λογικοῦ ἐδῶ» (A/4). Συνεπῶς εἶναι «Ἀντικείμενον καὶ Ἀπεικασμα ταυτόν, ἀφοῦ τὸ εἶναι τῶν θεωρουμένων Ἀντικειμένων εἶναι τὸ Ἐνέργημα αὐτῶν», βάσει τοῦ ὁποῖου τὸ Ὑποκείμενον σχηματίζει τὴν Ἀπεικόνισιν τῶν ἔξω Ἀντικειμένων. «Σύνολος ὁ Κόσμος τῶν Ἀντικειμένων εἶναι καὶ παραμένει Ἀπεικασμα, ἦτοι, καθ' ὅλοκληρίαν, προσδιοριζόμενος ὑπὸ τοῦ Ὑποκειμένου, δηλ. ὑπερβατικῆ ἰδεατότητος. Οὗτος, ὅμως, δὲν εἶναι, διὰ τὸν λόγον τοῦτον, ψεῦδος, οὔτε δὲ καὶ φαινόμενονον, ἀλλ', ἀπλῶς, δίδεται ὡς αὐτό, ποῦ εἶναι: ὡς Ἀπεικασμα» (A/5).

Ὁ Κόσμος ἔρχεται, ὅμως, πρὸς τὸν Ἄνθρωπον οὐχί, μόνον, ὡς Ἀπεικασμα (Vorstellung), ἀλλὰ καὶ ὡς ἡ ἔκφρασις τῆς *Θελήσεως*. «Εἰς τὸ γινώσκον Ὑποκείμενον, τὸ ὁποῖον, διὰ τῆς ταυτίσεώς του πρὸς τὸ Σῶμα, ἀναδύεται ὡς Ἄτομον, δίδεται τὸ Σῶμα ὑπὸ δύο, τελείως διαφόρους, τρόπους: ὡς Ἀπεικασμα ἐν τῇ νοητικῇ θεωρίᾳ, ὡς ἀντικείμενον μεταξὺ ἀντικειμένων, καὶ εἰς τοὺς νόμους αὐτῶν ὑποκείμενον, καί, συγχρόνως, κατὰ τελείως διάφορον τρόπον, ἦτοι ὡς τὸ εἰς ἕκαστον ἀμέσως γνωστόν, ποῦ χαρακτηρίζει ἡ λέξις *Θέλησις*. Πᾶσα ἀληθινὴ ἐνέργεια τῆς Θελήσεώς του εἶναι, ἀμέσως καὶ ἀναγκαίως, καὶ μία κίνησις τοῦ Σώματος του... Ἡ ἐνέργεια τῆς Θελήσεως καὶ ἡ ἐνέργεια τοῦ Σώματος... εἶναι ἐν καὶ τὸ αὐτό, μόνον δὲ ὑπὸ δύο διαφορῶν τρόπων δεδομένα, ἦτοι ἀμέσως, καὶ ἐν τῇ θεωρίᾳ διὰ τὸ Λογικόν. Ἡ δρᾶσις τοῦ Σώματος οὐδὲν ἕτερον εἶναι ἢ ἡ ἐξαντικειμενικευθεῖσα, δηλ. ἐν τῇ θεωρίᾳ εἰσελθοῦσα, δρᾶσις τῆς Θελήσεως... τὸ Σῶμα οὐδὲν ἕτερον εἶναι ἢ ἡ ἐξαντικειμενικευθεῖσα, δηλ. Ἀπεικασμα γενομένη, *Θέλησις*... Ἡ *Θέλησις* εἶναι ἡ *a priori* γνῶσις τοῦ Σώματος, τὸ δὲ Σῶμα ἡ *a posteriori* γνῶσις τῆς Θελήσεως... Πᾶσα ἀληθὴς, γνησία καὶ ἀμεσος ἐνέργεια τῆς Θελήσεως γίνεται, εὐθύς-ἀμέσως, καὶ ὁρατὴ ἐνέργεια τοῦ Σώματος,... ὡς Πόνος μὲν, ὅταν ἀντίκειται αὐτῇ πρὸς τὴν *Θέλησιν*, ὡς *Εὐεξία* δέ, ὅταν ἐναρμονίζεται πρὸς αὐτήν...

Τὸ Σῶμα μου καὶ ἡ Θέλησίς μου εἶναι ἓν... τὸ Σῶμα μου εἶναι ἡ *ἐξαντικειμενίκευσις* τῆς Θελήσεώς μου» (B/18). «Πᾶσα ἐνέργεια τοῦ Σώματός μου εἶναι ἡ ἔκφρασις μιᾶς ἐνεργείας τῆς Θελήσεως... Ὅλον τὸ Σῶμα μου οὐδὲν ἕτερον εἶναι ἢ ἡ ὁρατῶς γενομένη Θέλησίς μου» (B/20).

Ἡ Θέλησις εἶναι «ἡ ἐσωτάτη οὐσία ὅλης τῆς Φύσεως», ἐκδηλουμένη «εἰς ὅλας τὰς ἐκφάνσεις» τῆς Πραγματικότητος, οὐχὶ μόνον «εἰς ἐκείνας τῶν Ἀνθρώπων καὶ τῶν Ζώων,... ἀλλὰ καὶ ἡ δύναμις, ἣτις κινεῖ καὶ τρέφει τὰ Φυτὰ, ναί: ἡ δύναμις, ἡ ἀκτινοβολοῦσα εἰς τὸν Κρύσταλλον, ἡ στρέφουσα τὸν Μαγνήτην πρὸς τὸν Βόρειον Πόλον, ἀκόμη δὲ καὶ ἡ εἰς κάθε ὕλην βιαία δύναμις τῆς Βαρύτητος, ἡ ἔλκουσα τὸν Λίθον πρὸς τὴν Γῆν καὶ τὴν Γῆν πρὸς τὸν Ἥλιον, — πάντα ταῦτα, ὄντα κατὰ τὴν ἔκφρασιν μόνον διάφορα, κατὰ δὲ τὴν ἐσωτερικὴν οὐσίαν τῶν ταῦτά, ἀναγνωρίζομεν,... ὡς τὴν *Θέλησιν*» (B/21). Ἡ Θέλησις εἶναι «*τὸ ὄντως Ὄν*», πὸ ἀνεζήτει ὁ Kant. «Ἐκφρασις (Erscheinung) σημαίνει Ἀπεικασμα, καὶ οὐδὲν ἕτερον: Κάθε Ἀπεικασμα, οἰασδήποτε μορφῆς, κάθε Ἀντικείμενον, εἶναι Ἐκφρασις. Τὸ *Καθ' Αὐτὸ Ὄν (Ding an sich)*, ὅμως, εἶναι, ἀποκλειστικῶς, ἡ *Θέλησις*». Πάντα τὰ ἄλλα: «κάθε Ἀπεικασμα, κάθε Ἀντικείμενον, εἶναι ἡ ἔκφρασις, ἡ φανέρωσις, ἡ *ἀντικειμενικοποίησις* τῆς Θελήσεως, ἣτις εἶναι τὸ ἐσώτατον, ὁ πυρὴν παντός ἐπὶ μέρους καὶ τοῦ ὅλου, καὶ ἐκφαίνεται εἰς πᾶσαν τυφλῶς ἐνεργοῦσαν, φυσικὴν, δύναμιν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν ὑπερέχουσαν δρᾶσιν τοῦ Ἀνθρώπου. Ἀμφότερα δὲ ταῦτα διαφέρουν μὲν κατὰ τὸν βαθμὸν τῆς ἐκφάνσεως, οὐχί, ὅμως, καὶ κατὰ τὴν οὐσίαν τοῦ ἐκφαινομένου» (B/21). Ἡ Θέλησις εἶναι ἡ βαθυτάτη ὁρμὴ πρὸς ὑπαρξιν, ζωὴν καὶ δρᾶσιν, ἢ εἰς πᾶσαν, ἀνεξαιρέτως, ἐκδήλωσιν τῆς πραγματικότητος *ὑπο-κειμένη*, εἶναι δὲ αὕτη, πάντοτε, μία καὶ ἡ αὐτή, ἐκφαινομένη ὑπὸ ποικίλας μορφᾶς καὶ ὄψεως, εἰς τὰς συγκεκριμένας συγκυρίας, καὶ δὴ εἰς μὲν τὰς κατωτέρας μορφὰς ὑπάρξεως καὶ ζωῆς, ὡς τυφλὴ ὁρμὴ πρὸς ὑπαρξιν καὶ ζωὴν, εἰς δὲ τὰς ἀνωτέρας: τῶν Ζώων καί, εἰδικώτερον, τοῦ Ἀνθρώπου, ὡς Ἀτομικότης καὶ συνειδητὴ Προσωπικότης (πρβλ. B/23).

Εἰς τὴν Θέλησιν ἀποδίδει ὁ Sch. τὰ προσόντα τοῦ Ἀπολύτου, διαφοροποιεῖ δὲ ταύτην ἐκ τῆς τυφλῆς ὁρμῆς (Kraft) καὶ λαμβάνει, οὕτως, ἀποστάσεις ἐκ τοῦ κοινοῦ Ὑλισμοῦ, ὅστις ἐξάγει τὸ συνειδητὸν ἐκ τοῦ μὴ-συνειδητοῦ. «Μέχρι τοῦδε ὑπέτασέ τις τὴν ἔννοιαν τῆς Θελήσεως ὑπὸ τὴν ἔννοιαν τῆς Δυνάμεως, — ἐγώ, ὅμως, πράττων τὸ ἀντίθετον, κατανοῶ τὴν ἐν τῇ Φύσει δύναμιν ὡς Θέλησιν». Ἡ Δύναμις (Kraft) εἶναι στενωῶς συνυφασμένη πρὸς τὰ «φαινόμενα», ἐνῶ, ἀντιθέτως, ἡ Θέλησις «ἔχει τὴν ἀρχὴν τῆς οὐχὶ εἰς τὰ φαινόμενα,... ἀλλὰ

πηγάζει Ἐσωθεν, ἐκ τῆς ἀμεσωτάτης συνειδήσεως ἐνὸς ἐκάστου... Ἐνάγοντες τὴν ἔννοιαν τῆς Δυνάμεως ἐπὶ τῆς Θελήσεως, ἀνάγομεν ἐν ἄγνωστον ἐπὶ ἐνὸς ἀπειρώς γνωστοτέρου» (B/22).

Ἡ «οὐσία», λοιπόν, τοῦ Σύμπαντος εἶναι ἡ Θέλησις, «οὐδεμίαν αἰτίαν ἔχουσα», ὡς οὐσα «ἀναίτιος» (grundlos B/20). Ἡ Θέλησις εἶναι «ἡ ἐσωτάτη οὐσία τῆς καθόλου φύσεως», «τὸ καθ' αὐτὸ ὄν» (B/21) καὶ «τὸ ταῦτόν ἐν τῇ ποικιλίᾳ τῶν ἐκδηλώσεών του» (B/22). «Εἰς ὅλας τὰς ποικίλας ἐκδηλώσεις της —τόσον τὰς ἀσθενεστάτας, ὅσον καὶ τὰς ἰσχυροτάτας— ἐκφαίνεται, ὡς ταυτότης, ἡ μία καὶ ἀδιαίρετος Θέλησις» (B/24). «Ἡ Θέλησις εἶναι, ὡς τὸ καθ' αὐτὸ ὄν, ἐν ταῖς ἐκφάνσεσιν αὐτῆς παντελῶς διάφορος καὶ τελειῶς ἐλευθέρα ἔναντι ὄλων τῶν μορφῶν της, αἵτινες εἶναι, ἀπλῶς, ἡ ἐξαντικειμενίκευσις αὐτῆς καί, συγχρόνως, ξέναι πρὸς αὐτὴν» (B/23). «Τὸ ἴδιον τῆς Ἐλευθερίας, τ.ἔ. τῆς ἀνεξαρτησίας ἐκ τῆς ἀρχῆς τῆς Αἰτίας, προσήκει εἰς τὴν Θέλησιν καὶ μόνον, ὡς τὸ καθ' αὐτὸ ὄν, οὐχὶ δὲ καὶ εἰς τὰς ἐκφάνσεις της, τῶν ὁποίων οὐσιώδης μορφή εἶναι ἡ ἀρχὴ τῆς Αἰτίας, δηλ. τὸ στοιχεῖον τῆς Ἀναγκαιότητος» (Δ/70). «Πᾶσα φανέρωσις τῆς καθ' αὐτὴν ἀναιτίου Θελήσεως ὑπόκειται εἰς τὸν νόμον τῆς Ἀναγκαιότητος», ἤτοι «τῆς σχέσεως τῆς Ἀκολουθίας πρὸς τὴν Αἰτίαν αὐτῆς» (B/23), —ταύτης δὲ οὔτε καὶ ὁ Ἄνθρωπος ἐξαιρεῖται. Ἡ ἀπόδοσις ἐλευθερίας εἰς τὸν Ἄνθρωπον προέρχεται ἐκ τοῦ λόγου, ὅτι «συχνάκις παραθεωρεῖται, ὅτι τὸ Ἄτομον, τὸ Πρόσωπον, εἶναι οὐχὶ τὸ καθ' αὐτὸ ὄν, ἀλλ' ἡ ἐκφάνσις τῆς Θελήσεως καί, ὡς τοιαύτη, ἡδη προσδιωρισμένη καί, ἐν τῇ μορφῇ τῆς ἐκφάνσεως, εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς Αἰτίας ὑποκειμένη» (B/23).

Ὁ Sch. παραχωρεῖ «τὸ πρωτεῖον εἰς τὴν Θέλησιν» καὶ κατανοεῖ «τὴν Λογικὴν,... ὡς τὴν πλέον σαφῆ ἐκφρασιν τῆς Θελήσεως» (B/22). Ἡ Θέλησις εἶναι τὸ «οὐσιώδες» εἰς τὴν ζωὴν, —ἡ Θέλησις εἰς τὰς ποικίλας ἐκδηλώσεις αὐτῆς: ροπᾶς, συνηθείας, ἠθικὴν διάπλασιν τοῦ χαρακτήρος κ.λπ., διὰ τῶν ὁποίων ἐξασφαλίζεται ἡ σταθερότης καὶ ἡ ταυτότης τοῦ Ἀτόμου, ἐνῶ τὸ Λογικὸν παίζει, εἰς τὴν ζωὴν, δευτερεύοντα ρόλον. Οὐχὶ ἡ γνῶσις, ἀλλ' ἡ Θέλησις πρὸς Ζωὴν συνιστᾷ τὸν ἀφθαρτον πυρῆνα τῆς ὑπάρξεως. «Ἐν τῇ Καρδίᾳ ἀνευρίσκεται ὁ Ἄνθρωπος καὶ οὐχὶ ἐν τῇ Κεφαλῇ... Τὸ ἀληθινὸν Ἐγὼ μας, ὁ πυρῆν τῆς οὐσίας μας, κρύπτεται ὀπισθεν... τοῦ Ὑποκειμένου τῆς Γνώσεως, τοῦ γινώσκοντος Ἐγὼ, καὶ οὐδὲν ἕτερον γνωρίζει εἰ μὴ τὸ θέλειν καὶ μὴ θέλειν, καθὼς καὶ τὸ εὐχάριστον ἢ δυσάρεστον, μὲ ὅλους ἐκείνους τοὺς τρόπους, τοὺς ὁποίους ὀνομάζει τις συναισθήματα, ὁρμᾶς καὶ πάθη. Τοῦτο προβάλλει τὸ Ἄλλο (τὸ Λογικόν), τοῦτο ἀγρυπνεῖ, ὅταν τὸ ἄλλο κοιμᾶται, καὶ παραμένει ἀβλαβές, ὅταν τὸ ἄλλο βυθίζεται εἰς

τὸν θάνατον» (Δ/54). Ὁ Sch., ἀποστρεφόμενος τὸν Rationalismus καὶ Idealismus, ὅστις παρεπλάνει πρὸς τὴν θεωρίαν καὶ τὸν στοχασμόν, στρέφει ὅλον τὸ ἐνδιαφέρον του πρὸς τὴν Ζωὴν, ὡς τὴν ἀσίγητον Θέλησιν πρὸς Ζωὴν παντὸς ὄντος καί, εἰδικώτερον, τοῦ Ἀνθρώπου, καὶ ἐπιζητεῖ, ἐκεῖ ἀκριβῶς, νὰ γνωρίσει αὐτὴν καὶ νὰ ἐπιλύσει τὰ προβλήματα αὐτῆς.

Ἐκ τῶν θέσεων τούτων ἀφορμώμενος ὁ Sch. συνάγει, περαιτέρω, τὴν *Ἠθικὴν* του. Ἡ πραγματικότης εἶναι «Θέλησις πρὸς Ζωὴν» καὶ οὐχὶ στοχασμὸς καὶ θεωρία, Ζωὴ δὲ εἶναι μόνον τὸ παρὸν, καὶ οὐχὶ παρελθὸν ἢ μέλλον. Ἡ Θέλησις ἐκφράζεται ὡς ἀένας κίνησις πρὸς Ζωὴν, ἢ δὲ Ζωὴ ὡς *Πάσχειν* καὶ Πόνος. Ὑπὸ τὰ δεδομένα ταῦτα «φωτίζεται» καὶ τὸ βαθύτατον νόημα τῆς Θελήσεως πρὸς Ζωὴν. Αὕτη συνιστᾷ τὴν αἰτίαν παντὸς κακοῦ: τοῦ μίσους καὶ τῆς ἐγκληματικότητος, τοῦ πόνου καὶ τῆς δυστυχίας, καὶ τοῦτο διότι ἐκτρέφει, εἰς κάθε «Ἄτομον» καί, ἰδίως, εἰς τὰ Ἀνθρώπινα, ἓνα ὑπερτροφικὸν καὶ ἀκατανίκητον *Ἐγωϊσμόν*, μὲ τὸ νὰ θέλει νὰ ζήσει, πάσῃ θυσίᾳ, ἀκόμη καὶ ἂν θὰ ἔπρεπε νὰ καταστρέψει τὸν κόσμον ὅλον, διὰ νὰ ἐπιβιώσει αὐτὸ καὶ μόνον (Solipsismus). Τὸ Ἄτομον, ἐδῶ, δὲν κατανοεῖ ἑαυτὸ ὡς «Ἄτομον», ἤτοι ὡς «ἐφήμερον» ἐκφρασιν τῆς Θελήσεως, ἀλλὰ ταυτίζει ἑαυτὸ πρὸς τὸ Ὅλον: πρὸς τὴν Θέλησιν, πρὸς αὐτὴν τὴν «οὐσίαν» τοῦ Πραγματικοῦ, ἣτις, ὅμως, ὡς ἡ Θέλησις πρὸς Ζωὴν, εἶναι κοινὴ καὶ μετεχομένη ὑφ' ὅλων τῶν ὄντων. Ὁ Ἐγωϊσμός, λοιπόν, εἶναι ἡ αἰτία παντὸς κακοῦ καὶ πάσης δυστυχίας: «ὁ θεωρητικὸς Ἐγωϊσμός, ὅστις θεωρεῖ ὅλα τὰ ἄλλα ὄντα, ἐκτὸς τοῦ δικοῦ τοῦ Ἀτόμου, ὡς φαντάσματα (Phantome), καὶ ὁ πρακτικὸς Ἐγωϊσμός, ὅστις ποιεῖ, ἀκριβῶς, τὸ αὐτὸ ἐπὶ πρακτικοῦ ἐπιπέδου, ἤτοι θεωρεῖ ὡς πραγματικὸν μόνον τὸ δικόν του Πρόσωπον, ὅλα δὲ τὰ ἄλλα ὄντα μεταχειρίζεται ὡς ἀπλᾶ φαινόμενα» (Phantome B/19). Τὸ σύμπτωμα τοῦτο τῆς Φιλαυτίας συνιστᾷ τὴν πηγὴν πάσης δυστυχίας, διότι τὸ Ἄτομον ἐπιζητεῖ τὸ ἀδύνατον καὶ ἀκατόρθωτον: τὸ πλήρωμα τῆς Ζωῆς. Ἡ Ἀτομικὴ ζωὴ εἶναι, ὅμως, ἀπλή καὶ στιγμιαία «ἐκφανσις» (Er-Scheinung) τῆς ὄντως Ζωῆς, ἤτοι τῆς Θελήσεως, καί, συνεπῶς, σχετικὴ καὶ σπαραγματικὴ, ὑποκειμένη εἰς τὴν ἀσθένειαν, τὸν πόνον καὶ τὸν θάνατον.

Διὰ τῆς Θελήσεως πρὸς Ζῆν, ἣτις ἐκδηλοῦται ὡς Ἐγωϊσμός καὶ Φιλαυτία, βιώνει τὸ Ἄτομον τὴν προσωπικὴν του ζωὴν ὡς πόνον καὶ δυστυχίαν, καί, συνεπῶς, μόνον ὁ ἀντίθετος δρόμος εἶναι ὁ οἰκεῖος διὰ τὸν Ἀνθρώπον: ἡ ἀρνησις τῆς Θελήσεως πρὸς Ζῆν, ἢ ἀπόρριψις τοῦ Ἐγωϊσμοῦ καὶ τῆς Φιλαυτίας, ὡς νοστρωπίας καὶ τρόπου ζωῆς. Ὁ

καθείς αντίλαμβάνεται, «πόσο εύτυχισμένος είναι ο Ἄνθρωπος ἐκεῖνος, πού μπόρεσε νὰ σβήσει τὴν Θέλησί του, μέχρι καὶ τοῦ τελευταίου, στιγμιαίου, σπινθήρος, καὶ μαζί, καὶ τὸ σῶμα του. Ἐνας τέτοιος Ἄνθρωπος, πού, μετὰ πολλοὺς σκληροὺς ἀγῶνας κατὰ τῆς φύσεώς του, τὴν δάμασε τελικῶς, γίνεται ἐν γινῶσκον Ὄν, ἕνας ἀθλόωτος καθρέπτης τοῦ κόσμου. Τούτον τίποτε, πλέον, δὲν φοβίζει καὶ τίποτε δὲν κινεῖ: διότι ὅλα, τὰ χίλια νήματα τοῦ Θέλουν, πού μᾶς κρατοῦν δεμένους στὸν κόσμο καὶ μᾶς διασύρουν πέρα-δῶθε: ὀρμές, φόβοι, φθόνοι, ὀργές, ὑπὸ τὸν διαρκῆ πόνο, τὰ ἔχει κόψει. Κοιτάζει, μὲ ἡρεμία καὶ εἰρωνεῖα πίσω του, τὰ φαντάσματα τοῦ κόσμου τούτου, πού κάποτε γέμιζαν μὲ ταραχὴ καὶ φόβο καὶ τὴν δική του ψυχὴ, μὲ ἀδιαφορία, ὅπως τὶς φιοῦρες τοῦ σκακιῦ μετὰ τὸ παιχνίδι, ἢ ὅπως τὶς πεταμένες τὸ πρῶνι μᾶσκες, πού κατὰ τὴν διάρκειά τῆς ἀποκρηάτικης νύχτας μᾶς ἐνέπαιζαν καὶ μᾶς ἐκφόβιζαν. Ἡ ζωὴ καὶ οἱ μορφές τῆς περνοῦν ἀπὸ ἐμπρὸς του σὰν μιὰ φευγαλέα ὄπασια, ὅπως στὸν μισοξυπνημένο ἕνα ἐλαφρὸν πρωινὸ ὄνειρο... “Ὅλα μοῦ εἶναι ἀδιάφορα: τίποτε, πλέον, δὲν μπορῶ νὰ θέλω: συχνὰ δὲν γνωρίζω, ἂν εἶμαι ἐδῶ ἢ δὲν εἶμαι”... Ἐπίσης, μετὰ τὸ σκότωμα τῆς Θελήσεως, ὁ θάνατος τοῦ Σώματος (τὸ ὁποῖο εἶναι, ἀπλῶς, τὸ φαινόμενο τῆς Θελήσεως καὶ χάνει, ὡς ἐκ τούτου, κάθε ἀξία, μετὰ τὴν κατάργησί της), δὲν εἶναι, πλέον, κάτι τὸ πικρὸν, ἀλλ’ εἶναι εὐπρόσδεκτος» (Δ/68).

Ὁ Sch. τελεῖ ἐν πλήρει ἐπιγνώσει, ὅτι κινεῖται ἐγγὺς τῆς Ἀνατολικῆς, Βουδδιστικῆς, παραδόσεως, τὴν ὁποῖαν υἰοθετεῖ ἐν πολλοῖς, ἀλλὰ καὶ τῆς Ὁρθοδόξου, Ἀσκητικῆς πράξεως καὶ θεολογίας, ἐξυψῶνων εἰς ἰδεῶδες ζωῆς τὴν σβέσιν τῶν φυσικῶν θελημάτων, διὰ τὴν ὁποῖαν ἀπαιτεῖται, ἀδιάκοπος καὶ ἐπίμονος, ἀγών. «Ἡ Ἀρνησις τοῦ Θελήματος πρὸς Ζῆν» εἶναι, ἐξόχως, δύσκολον ἔργον, «διότι τὸ Σῶμα, τὸ ὁποῖον εἶναι αὐτὴ ἢ Θέλησις, ἐξαντικεμμενευθεῖσα εἰς τὴν μορφὴν τοῦ Φαινομένου καὶ τοῦ Ἀπεικάσματος, παριστᾶ, δυνάμει καὶ ἐν ὄσῳ ζῆ, τὴν ὄλην Θέλησιν πρὸς Ζῆν, ἥτις καὶ πασχίζει νὰ γίνει πραγματικότης καὶ νὰ ἐξαφθεῖ μὲ ὄλην τὴν φλόγα της... Ὅθεν θὰ πρέπει νὰ εἶναι ὁ ἀγών κατὰ τῆς Θελήσεως πρὸς Ζῆν ἀδιάλειπτος, ἀφοῦ διαρκῆ ἡσυχίαν οὐδεὶς δύναται νὰ ἔχει ἐπὶ τῆς Γῆς», μόνον δὲ ἔτσι μπορεῖ νὰ φθάσει τις «εἰς τὴν γαλήνην καὶ τὴν μακαριότητα... Αἱ ἱστορίαι τῶν Ἀγίων εἶναι πλήρεις ψυχικῶν ἀγῶνων, πειρασμῶν καὶ ἐγκαταλείψεων ὑπὸ τῆς Χάριτος,... διὰ τῶν ὁποίων ὀδεύουν πρὸς τὴν βαθυτάτην εἰρήνην, διανοίγοντες τὴν θύραν τῆς ἐλευθερίας. Ὑπὸ τὸν συχνάκις χρησιμοποιηθέντα ὑπ’ ἐμοῦ ὄρον “Ἀσκησις” ἐννοῶ ἐδῶ, ἐν στενωτέρῳ ἐννοίᾳ, τὴν ἐκ προθέσεως θραῦσιν τῆς Θελήσεως, μὲ τὸ νὰ ἀποφεύγεται τὸ Εὐχάριστον καὶ νὰ προτιμᾶται τὸ

Δυσάρεστον, ἢ ἐθελουσία μετάνοια καὶ ὁ αὐτο-ευνουχισμὸς πρὸς συνεχῆ θανάτωσιν τῆς Θελήσεως» (Δ/68).

Παραλλήλως πρὸς τὴν ἐκ προθέσεως ἄρνησιν τῆς Θελήσεως προτείνει ὁ Sch. καὶ ἓνα «δεύτερον δρόμον», ἓνα «δεύτερον πλοῦν», ὅπως τὸν ὀνομάζει, ὑπερβάσεως τῆς Θελήσεως πρὸς Ζῆν, τὸν διὰ «τοῦ Πάσχειν ἐν γένει», ὅστις εἶναι ἀντίθετος τοῦ διὰ «τῆς ἱκανοποιήσεως τῆς Θελήσεως, δηλ. τῆς ἡδονῆς, ἣτις συνιστᾷ ἐμπόδιον πρὸς ἄρνησιν τῆς Θελήσεως», — καὶ εἶναι ὁ δρόμος οὗτος ὁ τοῦ *Μυστικισμοῦ*: τὸ Ἴατομον «θεωρεῖ τὸ πάσχειν ὄλου τοῦ κόσμου ὡς δικό του πάθος» καὶ ἔρχεται εἰς ἑαυτό, εἰς αὐτογνωσίαν, «ὑψούμενον ὑπεράνω ἑαυτοῦ καὶ παντὸς ἄλλου πάθους, καθαιρόμενον καὶ ἀγιαζόμενον, καὶ αἰρόμενον εἰς μίαν ἀδιασάλευτον ἡσυχίαν, εὐδαιμονίαν καὶ ὑπεροχὴν» ἔτσι, ὥστε νὰ μπορεῖ νὰ δεχθῆ «καὶ τὸν θάνατον εὐχαρίστως». Τὸ Ἴατομον ζῆ, ἐδῶ, οὐχὶ ὡς Μονάς, ὡς Ἐγώ, ἀλλ' ὡς μέλος ἐνὸς ὀργανικοῦ Ὁλου, βασταζόμενον ὑπ' αὐτοῦ καὶ συμπάσχον πρὸς ἕκαστον μέλος αὐτοῦ. Ἐδῶ δὲ λαμβάνει χώραν ἢ «λύτρωσις» ὡς ὑπέρβασις τοῦ ἰδίου πάθους, ἦτοι ἐν τῷ συμπάσχειν ὡς πάσχειν καὶ ἐν τῷ πάσχειν ὡς συμπάσχειν.

Τὸ εἶδος τοῦτο τοῦ Πάσχειν δὲν εἶναι ἀδυναμία, ἀλλὰ, πολλῶ μᾶλλον: δρόμος πρὸς τὴν *τελείωσιν*. «Ἐν τῇ τελείᾳ ἀπογνώσει του» ἐπιδεικνύει τὸ Ἴατομον ἐκπληκτικὰς ἀρετάς: «πραγματικὴν ἀγαθότητα καὶ καθαρότητα προθέσεων, ἀληθινὴν ἀπέχθειαν πρὸς διάπραξιν παντὸς κακοῦ ἢ μισητοῦ: συγχωρεῖ τοὺς ἐχθρούς του,... καὶ μπορεῖ νὰ ἀποθάνει εὐχαρίστως, ἡσύχως καὶ εὐδαιμόνως. Διότι, ἐν τῇ ὑπερβολῇ τοῦ πόνου, ἔχει ἀποκαλυφθῆ εἰς αὐτὸ τὸ ἔσχατον μυστήριον τῆς ζωῆς, ὅτι δηλ. ἁμαρτία καὶ κακόν, πάσχειν καὶ μῖσος, τυραννόμενος καὶ τυραννῶν, ὅσον καὶ ἂν φαίνονται διάφορα,... εἶναι ἐν καὶ τὸ αὐτό: ἐκδηλώσεις τῆς Θελήσεως ἐκείνης πρὸς Ζωὴν» (Δ/68).

Τὸ πάσχειν εἶναι, λοιπόν, πορεία πρὸς τελείωσιν καί, ὡς ἐκ τούτου, οὐδεμίαν σχέσιν ἔχει πρὸς τὰς διαστροφὰς τοῦ Μαζοχισμοῦ καὶ τῆς ἀπογνώσεως, ποῦ ἄγουν εἰς τὴν «*Αὐτοκτονίαν*», ἣτις εἶναι «οὐχὶ ἄρνησις τῆς Θελήσεως, ἀλλὰ φαινόμενον ἰσχυρᾶς καταφάσεως τῆς Θελήσεως. Οὐσία τῆς Ἀρνήσεως εἶναι ἡ ἀπέχθεια οὐχὶ τῶν παθῶν, ἀλλὰ τῶν ἡδονῶν τῆς Ζωῆς. Ἀντιθέτως δὲ ὁ Αὐτοκτονῶν ποθεῖ τὴν Ζωὴν καί, ἀπλῶς, δὲν εἶναι εὐχαριστημένος μὲ τὰς συνθήκας, ὑπὸ τὰς ὁποίας διάγεται ἡ δική του ζωὴ» (Δ/69).

Ὁ Schopenhauer φέρει τὰς ἀνωτέρας ἀπόψεις του εἰς στενὴν συνάφειαν πρὸς τὰ περὶ τελειότητος ἰδεώδη τοῦ *Χριστιανισμοῦ*, ἀναφέρον: «Ὅ,τι ὀνομάζει οὗτος *Φυσικὸν Ἄνθρωπον*, εἰς τὸν ὁποῖον καὶ ἀμφισβητεῖ κάθε ἱκανότητα ἐπιτελέσεως τοῦ ἀγαθοῦ, εἶναι, ἀκριβῶς, ἢ Θέλησις πρὸς Ζῆν, τὴν ὁποῖαν καὶ ἀπορρίπτει, προκειμένου νὰ

συντελεσθεῖ ἡ Λύτρωσις ἐκ μιᾶς ὑπάρξεως, οἷα εἶναι ἡ δική μας. Ὅπισθεν τῆς ὑπάρξεώς μας δηλ. κείται κάτι ἄλλο, τὸ ὁποῖον γίνεται προσιτόν, ὅταν ἀπορρίψομε τὸν κόσμον,... ἢ, ὅπως θεωρεῖ αὐτὸν ἡ χριστιανικὴ πίσις, τὴν *Φύσιν*, τὴν *κατάφασιν τῆς Θελήσεως πρὸς Ζωὴν*, ἐν τῷ Ἀδάμ, τοῦ ὁποῖου τὴν ἁμαρτίαν κληρονομοῦμεν ἡμεῖς». Ὑπὸ δὲ «Χάριν» ἐννοεῖ ὁ Χριστιανισμὸς «μίαν πρᾶξιν ἐλευθερίας ἐκ τῆς Θελήσεως», «τὴν ἐπενέργειαν τῆς Χάριτος, διὰ τῆς ὁποίας μεταβάλλεται, ἐκ βάθρων, καὶ μεταστρέφεται ἡ ὅλη οὐσία τοῦ ἀνθρώπου ἔτσι, ὥστε οὐδέν, πλέον, θέλει οὗτος ἐξ ὅσων ἠθελε, σφοδρῶς, μέχρι τοῦδε, δηλ. γίνεται οὗτος, ὄντως, εἷς καινὸς ἄνθρωπος, καταλαμβάνων τὴν θέσιν τοῦ παλαιοῦ, τὴν ἐπενέργειαν δὲ ταύτην τῆς Χάριτος ὀνομάζει *Ἀναγέννησιν*... *Ἡ Χάρις συμβολίζει, λοιπόν, τὴν ἀπόρριψιν τῆς Θελήσεως, τὴν Λύτρωσιν*... Καὶ ὄντως εἶναι ἡ περὶ Κληρονομικῆς ἁμαρτίας (κατάφασις τῆς Θελήσεως) καὶ ἡ περὶ Λυτρώσεως (ἀπόρριψις τῆς Θελήσεως) διδασκαλία αὕτη ἡ μεγάλη ἀλήθεια, ἣτις προσδιορίζει τὸν πυρῆνα τοῦ Χριστιανισμοῦ... Κατ' ἀκολουθίαν δὲ θὰ πρέπει νὰ κατανοεῖται ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς ὡς τό, ἐν γένει, σύμβολον ἢ ἡ προσωποποίησις τῆς ἀρνήσεως τῆς Θελήσεως πρὸς Ζωὴν» (Δ/70).

Ὁ Sch. κατανοεῖ, ὅτι ἡ μετάβασις ἐκ τῆς καταφάσεως τῆς Θελήσεως πρὸς Ζῆν εἰς τὴν ἄρνησιν καὶ ἀπόρριψιν αὐτῆς, ἣτις ἀντιστοιχεῖ «πρὸς τὸν Nirwana τῶν Βουδδιστῶν», ἄγει, βασικῶς, «εἰς τὸ κενὸν Μηδέν». Εἰς μὲν τὸν Χριστιανισμὸν καθίσταται ἀδύνατος ἡ *αὐθυπέρβασις*, ὡς ἡ διὰ τῶν *ιδίων* δυνάμεων μετάβασις ἐκ τοῦ κακοῦ πρὸς τὴν ἀγιότητα, ἰσχύει δὲ τό: «Ταλαίπωρος ἐγὼ ἄνθρωπος! Τίς με ρύσεται ἐκ τοῦ σώματος τοῦ θανάτου τούτου» (Ρωμ. 7,24),, καὶ τό: «Χάριτί ἐστε σεσωσμένοι,... οὐκ ἐξ ὑμῶν, Θεοῦ τὸ δῶρον» (Ἐφεσ. 2,5 ἐξ.). Ἐν προκειμένῳ δὲ ζητεῖται ὑπέρβασις ὡς αὐθυπέρβασις, ἢ δὲ κατάληξις εἶναι ἡ παντελῆς ἀπουσία νοήματος, ἥτοι τὸ *Μηδέν*. Ὁ Sch. ἄγει τὸν στοχασμὸν του εἰς τὴν ἐσχάτην ταύτην συνέπειαν τῶν ἀποψεῶν του: Ὁ κόσμος, ἡ ζωὴ, διανοίγονται ἐνώπιόν μας ὡς τὸ Οὐδέν: «Οὐδεμία Θέλησις: Οὐδὲν Ἀπεΐκασμα, οὐδεὶς Κόσμος. Ἐνώπιόν μας ἐναπομένει, μόνον, τὸ Μηδέν... Διακηρύσσομεν ἐλευθέρως: Ὅ,τι ἐναπομένει, μετὰ τὴν τελείαν κατάργησιν τῆς Θελήσεως,... εἶναι τὸ Μηδέν» (Nichts, Δ/71). «Ὁ Schopenhauer θέτει, διὰ πρώτην φοράν, τὴν θέσιν, ὅτι μὲ τὸ εἶναι "οὐδέν" ἔστι. Τοῦτο ἀποτελεῖ τὸ ἀξίωμα τοῦ, κατὰ τὸν 19ον αἰῶνα, ἀνερχομένου Nihilismus, ὅστις διδάσκει τὸ ὄντολογικὸν πρωτεῖον τοῦ Μηδενὸς (Nichts) ἔναντι τοῦ ὄντος (Sein). Nihilismus σημαίνει κατάφασιν τοῦ Ἀρνητικοῦ, τὸ ὁποῖον αὐτονομεῖται εἰς τὴν σκέψιν ὡς τι τὸ Θετικόν». Ὁ Sch. δὲν γνωρίζει, εἰσέτι, τὸν ὄρον Nihilismus, ἀλλὰ χρησιμοποιεῖ, ἀντ' αὐτοῦ, τὸν ὄρον Pessimismus καὶ ἐννοεῖ κάτι τὸ θετικόν: «τὸ Μη-Λογικόν, τὸ Ἐνστικτώδες, τὰς ἀβύσσους τοῦ εἶναι, αἵτινες δὲν μποροῦν νὰ ἐξαλειφθοῦν

πανλογικῶς. 'Επὶ τοῦ σημείου τούτου συναντᾶται ὁ Schopenhauer μὲ τοὺς Kierkegaard καὶ Marx»¹⁰.

Κατὰ H.-G. Gadamer: 'Ο Schopenhauer «ὑπῆρξεν ἐκεῖνος, διὰ τοῦ ὁποίου ἐνεφανίσθη, ὑπὸ τὴν ἔννοιαν τῆς Θελήσεως, ἡ νέα σημασία τοῦ Τυφλοῦ καὶ 'Αλόγου, ἦτις, διὰ τοῦ Nietzsche καὶ μέχρι τοῦ παρόντος, διέπει τὴν διάκρισιν 'Ασυνειδήτου καὶ Συνειδητοῦ, Θελήσεως καὶ Λογικῆς, καθὼς καὶ τὴν ὄλην ἐμπειρίαν τῆς πραγματικότητος τοῦ Μοντέρνου... 'Ο Pessimismus του, τὸ ὄξυ καὶ σκληρὸν Βλέμμα του διὰ τὰ Παράδοξα, τὰς ἀδυναμίας καὶ, κυρίως, τὰ παθήματα τῆς 'Ανθρωπίνης ζωῆς κατέστησαν αὐτόν, ἐξ ἴσου, τὴν ἔκφρασιν τῆς διαθέσεως μᾶς ἐποχῆς, ὅπως ἐγοῦτεν αὐτόν καὶ ὁ μακρινὸς λυτρωτικὸς ἦχος, ἐκ τῶν ἐμπνεύσεων τῆς Τέχνης καὶ τῶν ὑποσχέσεων τῆς Θρησκείας, κυρίως δὲ ἐκ τῆς Θρησκείας τῶν 'Ινδιῶν, ὅστις — ὅπως ἐδίδαξε — θὰ πρέπει νὰ εἰσακουέται» (*Philosophisches Lesebuch*, 3/1989, 179). Κατὰ δὲ τὸν A. Bossert: «Θὰ πρέπει νὰ ἀμφισβητήσῃ τις τὴν ἀλήθειαν τοῦ ἀξιώματος τοῦ Schopenhauer, ἐκ τοῦ ὁποίου ἀπάγει τὴν ἠθικὴν θεωρίαν του: "Ζωὴ εἶναι 'Αποθνήσκειν". Εἶναι, ἀράγε, ἡ ἀκίνησις τὸ 'Αρχικόν; 'Αλλὰ τὸ 'Ακίνητον εἶναι καθαρὰ πνευματικὴ ἀφαίρεσις, — τοῦτο δὲ δὲν ὑπάρχει ἐν τῇ πραγματικότητι. 'Ακόμη δὲ καὶ ἡ 'Υλῆ, ἦτις θεωρεῖται ἀνενέργητος καὶ ἄνευ ζωῆς, ἀποτελεῖ τὴν ἀφετηρίαν τῆς κινήσεως, ἄλλως δὲν θὰ ὑπέκειτο αὕτη εἰς τὴν παρατήρησίν μας. 'Η κινήσις εἶναι τὸ ἀρχικόν, καθολικὸν γεγονὸς, τὸ ὑπο-κειμένον εἰς ὅλας τὰς φυσικὰς ἐκφάνσεις. 'Ο Schopenhauer ἀποκαλεῖ ταύτην Θέλησιν, ὅπως θὰ ἠδύνατο νὰ ὀνομάζει ταύτην καὶ Ζωήν. 'Η Ζωὴ δὲν εἶναι, ἀπλῶς, αἰθθαίρετος ἢ τυχαία ὀρμὴ, ἀλλὰ ἡ ἐλευθέρα, φυσικὴ καὶ ἀκατανίκητος προέλευσις καὶ ἀνάπτυξις τῶν 'Οντων. 'Ο Schopenhauer οὐδ' ἐπὶ στιγμὴν παραλείπει νὰ κατηγορεῖ τοὺς Φιλοσόφους, ὅτι περικόπτουν τὴν ἐμπειρίαν καὶ θέτουν ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ συστήματός των ἐν 'Αξίωμα, τοῦ ὁποίου τὸ περιεχόμενον ἐκτυλίσσον ἀπαγωγικῶς (*Deduktion*). Καὶ ὅμως: ἐν παρόμοιον 'Αξίωμα ἀποτελεῖ τὴν βᾶσιν καὶ τῆς δικῆς του, 'Ηθικῆς, θεωρίας» (*Schopenhauer als Mensch und Philosoph* (1905), 242).

'Εν σχέσει πρὸς τὸν Μηδενισμόν τοῦ Schopenhauer ἀναφέρει ὁ W. Hof: «'Ο Schopenhauer ὑπῆρξεν ὁ Ψυχολόγος τῆς Ρομαντικῆς ψυχῆς, ὅστις κατενόει τὸν πόνον τῶν Ρομαντικῶν. 'Εκ τῆς συλλήψεώς του τοῦ Κόσμου ὡς Θελήσεως καὶ 'Απεικάσματος, ἦτοι ὡς Κόσμου ἀπλῶν σχέσεων, ὑπο-κειμένων εἰς μίαν ἄλογον καὶ ἄσκοπον 'Ορμὴν, προκύπτει ἡ ἔννοια τῆς Ζωῆς ὡς παραλόγου 'Ορμῆς πρὸς ἰκανοποίησιν, καὶ πάλιν πρὸς νέας 'Ορμὰς, μὲ τελικὴν συνέπειαν τὴν ἐξίσωσιν: Ζωὴ = Πάσχειν... 'Εδῶ ἀνευρίσκομεν, τὸ πρῶτον, τὴν συμπάσχειν-διάθεσιν τῆς ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἐγκαταλειφθείσης Κτίσεως, τὴν πρὸς τὴν 'Αθεϊαν στραφείσαν ἐκείνην πρὸς τὸν πλησίον ἀγάπην, ἐν συναισθήματι, τὸ ὁποῖον παρατηρεῖται, ἰδίως, μεταξύ τῶν δύο φύλων καὶ τὸ ὁποῖον τὰ ὄνθι εἰς ἀμοιβαίον συνωσιισμόν, ὅπως τὰ εἰς τὸ δάσος παραπλανηθέντα παιδιά» (*Stufen des Nihilismus*, ἐν: μν. ἐργ.: *Der Nihilismus*, 238.239). Τέλος ὁ Th. W. Adorno ἀναφέρει: «'Η θέσις, ὅτι ἡ ζωὴ δὲν ἔχει νόημα, θὰ ἦτο, ὡς θετικὴ, ἐξ ἴσου ἀνόητος, ὅπως λάθος εἶναι καὶ τὸ ἀντίθετον αὐτῆς... 'Η τάσις τοῦ Schopenhauer νὰ ταυτίσῃ τὴν οὐσίαν τοῦ κόσμου, τὴν τυφλὴν Θέλησιν, πρὸς τὸ ἀπολύτως 'Αρνητικόν, δὲν εὐσταθεῖ ὑπὸ τὴν ἐποψιν τῆς συνειδήσεως... 'Εδῶ ἀναδύεται, ἐκ νέου, ἡ Φυσικὴ Θρησκεία, ἡ Δαιμονοφοβία,... ἔχομεν Irrationalismus,... Μεταφυσικὴν,... ἄρνησιν τῆς ἐλευθερίας,... φάσιν πλήρους ἀνελευθερίας,... φαινομενικότητα τοῦ 'Ατομικοῦ,... τὴν ἐφήμερον 'Ατομικότητα ἐναντι τοῦ ἀρνητικοῦ αὐτοῦ 'Απολύτου,... Μεταφυσικὴν τῆς Θελήσεως... 'Ολοκληρωτικὸς Determinismus δὲν εἶναι ὀλιγώτερον μυθικὸς ἢ ὁ 'Εγελιανὸς Λογικισμός. 'Ο Schopenhauer ἦτο 'Ιδεαλιστής... Εἶναι ἀπατηλόν, νὰ ἀναζητῶμεν τὸ νόημα οὐχὶ εἰς τὴν ἐν γένει ζωὴν, ἀλλ' εἰς τὸ πλήρωμα τῆς Στιγμῆς» (*Negative Dialektik*, ἐν: μν. ἐργ.: *Der Nihilismus*, 302-303).

(Συνεχίζεται)

10. M. Riedel, *Arthur Schopenhauer*, ἐν: *Geschichte der Philosophie*, -19. Jahrhundert (Reclam 9917(6)/1991), 129.130.